



## İslami Bakışa Göre Sosyal Politika

### *Social Policies from the Islamic Perspective*

Ahmet Efe\*

### *Social Policies from the Islamic Perspective*

**Öz:** Sosyal politika ile ilgili politika ve uygulamalar daha çok merkez batı ülkelerinden esinlenerek oluşturulmaktadır. Bu çalışmamızda İslami bakış açısıyla sosyal politika temelleri İslam ekonomisi bağlamında incelenmektedir. İddiamız, İslam'ın sosyal politika noktasındaki ilkelerinin hem dünya hayatını ve hem de ahiret hayatını gözetecek şekilde insanın huzurunu sağlama ve hayatını kolaylaştırma noktasında daha tutarlı, mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurmaya yönelik olduğudur. Ekonomi, istihdam, sosyal politika ve İslam dini çerçevesinde yapılan analizlerde çağdaş eserlerden yararlanılarak İslam'ın ekonomik hükümleri tesis etmedeki farklılıkları özet olarak ortaya konulmaktadır. Risale-i Nur Tefsiri çerçevesinde yapılan analizlerde İslam'daki sosyal politikanın, sadece maddi tedbirlerle değil aynı zamanda tahkiki bir imana dayanacak şekilde sevap ve hayır işleme müesseselerinin de aktif kullanılmasını gerektirdiği anlaşılmıştır. Buna göre dünya hayatını merkeze alarak diğer her şeyi dünyadaki maddi kazanımlar açısından araçsallaştıran batı kapitalizminin istihdam ve sosyal politika yaklaşımına nazaran dünyayı, geçici dünya hayatını ve bütün gereklerini ebedi olan ahiret hayatını kazanmak için bir araç olarak görerek her iki hayatı da değerleri kadar önem veren İslami yaklaşımın farklılığı ortaya konulmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** İslam ekonomisi, istihdam, sosyal politika, refah devlet, kamu mali yönetimi

**Abstract:** Practices related with social policies are formed and applied with the light of western best practices. In this study, with an approach of Islamic point of view, the underpinning basis of Islamic economics related to social policy areas are being searched. Our argument is that since basics of Islamic economics on social policy are valid and pervasive both on the ephemeral worldly life and the hereafter results of which are set to be more congruent, logical and beneficial in providing human happiness and easing burden of worldly life. The social policy in İslam requires not only material measurements but also enabling of institutions based on true faith and divine bounties. According to analysis done over Risale-i Nur Collection, in comparing western practice that centralizes worldly life in primer focus by subjugating everything that can serve material progress and capital accumulation as means of production or productive relations, with İslamic economics that takes world only as a temporary place but worthwhile to the extent that it preserves life of the hereafter by subjugating whatever exist as creature means relation of which should be based on Divine consent. Therefore

---

\* Dr., CISA, CRISC, PMP, Ankara Kalınma Ajansı İç Denetçi, aefe@ankaraka.org.tr

*employment and social policy can results more positively in comparison with a secular and materialistically rent seeking and positivistic approach.*

**Key words:** *İslamic Economics, employment, social policy, welfare state, public finance management*

*Practices related with social policies are formed and applied with the light of western best practices. In this study, with an approach of Islamic point of view, the underpinning basis of Islamic economics related to social policy areas are being searched. Our argument is that since basics of Islamic economics on social policy are valid and pervasive both on the ephemeral worldly life and the hereafter results of which are set to be more congruent, logical and beneficial in providing human happiness and easing burden of worldly life. The social policy in Islam requires not only material measurements but also enabling of institutions based on true faith and divine bounties. According to analysis done over Risale-i Nur Collection, in comparing western practice that centralizes worldly life in primer focus by subjugating everything that can serve material progress and capital accumulation as means of production or productive relations, with Islamic economics that takes world only as a temporary place but worthwhile to the extent that it preserves life of the hereafter by subjugating whatever exist as creature means relation of which should be based on Divine consent. Therefore employment and social policy can results more positively in comparison with a secular and materialistically rent seeking and positivistic approach.*

**Key words:** *İslamic Economics, employment, social policy, welfare state, public finance management*

## 1. GİRİŞ

Ekonomik, politik ve sosyal yaşamdaki gelişmeler ve değişimler sosyal ihtiyaçlarda değişime neden olmuştur. Bu nedenle, sorunlar ve çözümleri de değişim göstermiştir. On sekizinci yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi, sadece ekonomik hayata değil aynı zamanda sosyal yapıya da bazı önemli etkiler yapmıştır. Pek çok hükümet, çok disiplinli bir alan olan sosyal politikalarla sosyal sorunları çözmeyi ve refahı sağlamayı amaçladığından sonuçta refah devleti kavramı ortaya çıkmıştır. Liberal kaygıları ve geleneksel koruma işlevleri olan ve enternasyonalist yaklaşımlarıyla güçlü bir konuma ulaşan devletler, yirminci yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler nedeniyle bir dönüşüm sürecinden geçmiştir. Küreselleşmenin etkilerinin tartışıldığı bu dönemde devletlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal harcamaları arttırdığı ve bu nedenle ekonomik bir krize neden olduğu hususu

eleştirilmektedir (Aravacık, 2018). Bu bağlamda sosyal politikalar da Neoliberal yaklaşımlarla eleştirilerek tartışılmaya başlanmıştır.

Dar anlamda sosyal politika, işverenlerle çalışanlar arasındaki ihtilafları, dengesizlikleri ve çıkar çatışmalarını ele alma ve kapitalist sistemlerdeki sınıflar arasında uyumu sağlamaya yönelik bir tutumdur (Erdal, 2014; Talas, 1992). Bu bağlamda, ücretler, çalışma koşulları, sendikacılık ve toplu pazarlık gibi konularla da ilgilenmektedir (Güven, 2009). Geniş anlamda, sosyal politika kavramı, yalnızca işçi sınıfının sorunlarını ve ihtiyaçlarını değil aynı zamanda toplumun diğer kesimlerinin sorunlarını da ele alan kapsamlı uygulamalar anlamına gelir (Kleinman , 2006). Bu perspektiften bir tanımla, sosyal politika disiplininin kentleşme, çevre, sağlık ve eğitim sorunlarına ve işçiler, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve göçmenler gibi toplumun tüm kesimlerinin sorunlarına hitap ettiğini söylemek mümkündür (Kennet, 2004). Geniş anlamda, sosyal politika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra refah devleti kavramıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, sosyal politika sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, şehir, çevre ve sosyal refahı etkileyen işsizlik ve yoksullukla mücadeleyi içerir. Geniş anlamda, tüm bu uygulamaların nihai hedefi, farklı gruplar arasında sosyal barışı, sosyal adaleti ve eşitliği sağlamaktır. Bu hedeflere ulaşmak için modern iktisadın sunduğu metotlar ve politikalar olduğu gibi İslam dinini de çözümleri vardır.

İslam, Arapça kökeninde “*salema*” kelimesinden türemiştir ki manası barış, saflık, itaat ve dâhil olma anlamlarını taşımaktadır. Dini tabirle İslam, Allah'ın iradesine teslim olma ve onun kanunlarına itaat etmeyi ifade etmektedir. Yaklaşık olarak çoğunluğu Müslüman olan 57 ülke mevcut olup toplamda Müslüman sayısı ise Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır (Ahmad, 2011, s. 589). Ancak gelişmiş ülkelere kıyaslandığında sosyal refah, sosyal devlet ve sosyal politika alanında bu Müslüman ülkelerin çok ileride olmadığı, özellikle dezavantajlı kesimlere yapılan yardım ve destekler yönünden geride kaldıkları görülmektedir. Bu nedenle de ekonomik politikaların olduğu kadar sosyal politikaların da dini referanslarının olup olmadığı ve dini motifler üzerinden nasıl toplum yararında sonuçlar doğurabilecek politika paketleri haline getirilebileceği önem arz etmektedir.

Sosyal politika kapsamında yapılan ödemeler aynı zamanda piyasadaki talebi etkilediğinden ve gelirin yeniden dağılımını ilgilendirdiğinden dolayı ekonominin sosyal politika temellerini, ekonomik adamın tercihleri, algısı, değerleri ve davranışlarını tetikleyen bilişsel etkenler ile kurumsal uygulama, teşvikler ve politikalar çerçevesinde değerlendirebilmek önem arz etmektedir. Sosyal politika konusu, modern ekonomi ötesinde İslam ekonomisi alanına girdiği zaman, bilimsel disiplin alanında şer'i hukuk yaklaşımları ile birlikte modern iktisat yaklaşımı dışında nasıl bir analitik yaklaşım gösterilmesi gerektiği de henüz tam olarak netleşebilmiş değildir. Bu nedenle bu alanda araştırma yapılması ayrı bir önemi haizdir.

Her dinde toplumsal yaşamla ilgili, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri düzenleyen hükümler az çok mevcut olup bu ilkelerin yaşam istihdam ve sosyal politikasını etkilediği ve bireysel tercihleri etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda dindar insanların da iktisadi hayattaki tercihleri ve ekonomik davranışları değişebileceğinden dolayı üretim, tüketim ve yatırım ile ilgili seçimleri ve etkinlikleri de dini değer yargıları ile şekillenen istihdam ve sosyal politikaya göre değişim gösterebilecektir. İstihdam politikası iktisat disiplini içerisinde sosyal politika dalı olarak incelenmektedir. Gelir dağılımı, işçi-işveren ilişkileri, ücret belirlemeleri, işe alım koşulları ve yükümlülükler ile haklar kuşkusuz birer sosyal devlet politikaları kapsamında değerlendirilebilirler.

Sosyal politika kapsamında değerlendirilen istihdam, memurluk hakkı ve üst düzey görevlere atanabilme Anayasal haklar kapsamında korumaya alınmıştır. Ancak uygulamada çoğu ülkede buna ilişkin istisnaların olduğu, özellikle belirli bir dine mensup olanların kendi dindaşlarını, belirli ırka mensup olanların kendi milliyetinden olanları ve belirli bir lobi grubu veya cemaate tabi olanların kendi ağları içerisinde bulunan kimseleri (bazen liyakatli olmasalar dahi) tercih ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu anlamda İslam dininin nasıl bir yaklaşım ortaya koymakta olduğu hususu büyük önem arz etmektedir. Çünkü en liberal ve gelişmiş ülkelerde bile kamu hizmetleri, üst yönetim ve askerlik ile ilgili görevlendirmeler ve atamalarda dini temayül ve milliyet göreceli

liyakat bile dikkate alınmadan kritik etkenler arasında değerlendirilebilmektedir. İslam'ın bu konuda bağnaz ve ayrılıkçı bir söyleminin olup olmadığı bu hususta ele alınmalıdır.

Kuran ve sünnet ışığında İslami sosyal politikanın tüm öğelerinin yeri vardır. Örneğin işi ehline vermek, çalışma koşulları ve saatleri, adalet, hizmet sözleşmesi, sendikalar ve toplu pazarlık, kar paylaşımı, eşitlik ve ayrımcılık, sosyal güvenlik, liyakatli olanlara öncelik ve çalışan sorumlulukları Kuran ve Hadis ışığında belirlenebilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, devlet tarafından yapılan yardımlardan dolayı toplumsal hayat içerisinde insanlar arasında yardımlaşma duygusunu olumsuz etkileyip etkilemediğinin ortaya konulmasıdır. Çünkü din imtihanı neticede insanların yaptıkları çalışma, fedakârlık, paylaşma ve fazilete göre sonuçlanmaktadır. Nasıl olsa devletten yardım alıyorlar yaklaşımı ile yardım talebinde bulunanlardan yüz çevrilmesi bu anlamda ciddi bir risk teşkil etmektedir. Çünkü ayet ve hadislerde yardım emrine muhalefet edilmiş olunmaktadır. Ancak insanların bu şekilde düşünmelerinin bir sebebi de gerçek yardıma muhtaç olanların tespit edilmemiş olması ve bu konuda suiistimal endişesinin yaygın olmasıdır.

Devlet kurumlarının gerçek anlamda muhtaçları tespit etme, hepsine ulaşma, ayırım yapmama ve ihtiyacı yeterince giderme noktasında zafiyet ve eksiklikleri de dikkate alınmalıdır. Ayrıca başka bir risk de farklı kurumlar tarafından yapılan yardımlardan geçinerek kendisini çalışma hayatına ve sorumluluk almaya sevk etme noktasında isteksizliğe neden olan yanlış yardım sistemini de sorgulayabilmek lazımdır. Yardımların insanları yardıma bağımlı kılmaması tam tersine kendi ayakları üzerinde durabilme ve Allah'ın kendisine verdiği imkânlarla sorumluluk almayı sağlaması gerekir. Bu hususların hepsi ayrı ayrı ele alınarak kutsi kaynakları ve bunlar üzerinde müfessirlerin yorum ve içtihatları bağlamında değerlendirme yapılabilirse her birisi üzerinde ayrı bir çalışma yapılması gerekir. Bu nedenle de bu hususların hepsine değinebilme olanağı bulunamamıştır. Ancak aşağıda belirtilen metodoloji ve araştırma problemi çerçevesinde literatürdeki değerlendirmeler dikkate alınarak Risale-i Nur'daki ilke ve ölçülerle yorumlanmaya çalışılmıştır.

## 1. Araştırma Problemi

İslam'ın kendisine has karakteristiği olmasından dolayı modern ekonomi yaklaşımıyla temelde ayrıştığı iddiası çerçevesinde yapılan bir araştırma sonucunda “İslâm'ın bütünlüğü nazar-ı itibara alınmadan ve İslâm bütün boyutlarıyla hayata taşınmadan yapılan iktisat çalışmaları, “İslâm kapitalizmi” veya “faizsiz ve zekâtlı kapitalizm” olmaktan öteye geçemeyeceği” sonucuna varılmıştır (Çayıroğlu, 2014). Dolayısıyla sosyal politika kapsamındaki çalışmalarda da benzer bir problemin olup olmadığı tartışmalıdır.

İslam ekonomisi çalışmalarının başarısız olmasının nedeni, modern ekonominin epistemolojik ve sosyo-tarihsel temellerini yani kökündeki meta-ilkeleri başarılı bir şekilde kapsatmadan onları İslam'ın normatif pozisyonuna göre dönüştürememesidir (Jha, 2013, s. 171). İslami sosyal politika kapsamında yapılan araştırmalarda benzer sorunların dikkate alınarak İslam'a özgün politika setinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. İslam ekonomisi kapsamında bir sosyal politika çalışmasında da aslında var olanı tespit ve yorumlama dışında modern kuramlara karşı kimlik ispatlama şeklinde olmamalıdır. Bu hususlar sosyal politika alanında da araştırma sorunsalları olarak dikkate çarpılmaktadır.

Günümüzde sosyal politikalar kapsamındaki harcamaların kamu yatırım bütçelerinin birkaç katına çıkması da başka bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik dengeleri olumsuz olarak etkileyen en önemli hususlardan birisi sosyal devlet harcamalarıdır. Sosyal güvenlik bilinci yerleşmiş, sosyal güvenlik kültürüne sahip toplumlarda beklenen öncelikle yüksek prim ödeme oranıdır. Dolayısıyla sosyal güvenlik ahlakı ile prim tahsilatı arasında doğru orantı vardır. Tam tersi bir durumda yani sosyal güvenlik bilincine sahip olmayan ve sosyal güvenlik ahlakına sahip olmayan toplumlarda (örneğin, sigortasız çalışmanın normal görüldüğü toplumlarda) prim geliri oranı düşük olacaktır. Ne kadar mükemmel bir sosyal güvenlik sistemi geliştirilirse geliştirilsin sosyal güvenlik ahlakına sahip olmayan bir toplumda sistemi düzgün işletmek mümkün değildir. Ekonomisi düzgün işlemeyen ve yetersiz kamu bütçesi olan ülkelerde sosyal harcamaların

artması kamu bütçelerinde disiplinsizlik, aşırı borçlanma ve dolayısıyla kriz durumunun yaşanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve dinsel tüm faktörler kullanılarak sosyal güvenlik ahlakının topluma kazandırılması gerekmektedir (Canbay ve Demir, 2013).

Türkiye’de sosyal politikalar kapsamında İslam ülkelerinde pek çok uygulama yapılabilmektedir. İşsizlik ödemeleri, dul yetim aylıkları, 65 yaş üstü fakirlik ödemesi, sakatlık aylığı, genel sağlık sigortası gibi pek çok mali külfet getiren politika araçları mevcut olduğu gibi ceza hukuku ve medeni hukuk kapsamında da dezavantajlı ve düşkünleri korumaya alma zararları defetme gibi pek çok hukuksal düzenleme mevcuttur. Ancak her şehirde dilenen ve kâğıt toplayarak hayatını idame ettirmeye çalışanların varlığı uygulanan politikaların etkinliğini sorgulatabildiği gibi tesis edilen sosyal politikaların İslami kriterlere uyup uymadığı da tartışmalıdır. Bunun yanı sıra kamu kurum ve kuruluşları tarafından sosyal açıdan muhtaç olmayan ve hatta göreceli olarak zengin olabilen kişi ve firmalara Ar-Ge ve kapasite arttırmaya yönelik hibelerinin de İslam’ın sosyal politika anlayışına uygun olup olmadığı net değildir. Çünkü zaruri ihtiyaçlarını gideremeyen pek çok insan varken varlıklı kesime sermaye transferi yapılması anlamına gelebilmektedir.

Bunların yanı sıra ekonomik dengesizliklerin bir sonucu olarak sosyal adalet sorunları da dikkate çarpmaktadır. Gelir adaletsizliğinin her geçen gün arttığı, yoksulluğun dünya çapında bir problem olduğu, gayri insani çalışma koşulları, yetersiz maaşlar ve sosyal güvencesizlik ile malul bir emek piyasasının varlığını koruduğu bugünün hâkim iktisadi düzeninde, çoğu devletin bu talepleri karşılayacak düzeyde politikalar üretememesi de bir o kadar dikkat çekmektedir. Kapitalist politikaların sosyal adaleti sağlamaktan uzak, bilakis eşitsizliği her daim derinleştiren ve iktisadi ve sosyal refahın geniş kitlelere ulaşmasını engelleyen özellikleri birçok Müslüman ilim adamı tarafından yıllardır eleştirilmektedir (Jha, 2013). Bu eleştirileri ise İslami ilkeler çerçevesinde şekillenecek alternatif bir teorik ve pratik iktisadi düzenin sosyal adaleti sağlayacağı yönündeki iddialar izlemektedir. Diğer taraftan, Müslüman idarecilerin yönetimi altındaki

toplumlarda beliren tecrübe alternatif bir sosyal adalet anlayışı sunmaktan uzak görünmektedir.

Ayrıca Müslüman bireylerin iktisadi hayat içerisindeki tavırlarına İslam'ın sosyal adaletten yana tavrı değil, çoğunlukla günlük iktisadi koşulların gereklilikleri şekil vermektedir. Bu noktada, 1960'lı yıllarda İslam iktisadı başlığı altında çalışmalar yapılmaya başlanmasındaki temel maksadın sosyal adalet meselesiyle yakından ilgili olduğunu fakat sonraki yıllarda çalışmaların daha çok finans alanına kaydığını göz önüne aldığımızda toplumsal adaleti de dikkate alacak şekilde sosyal politika konusunu yeniden ve daha temelli bir şekilde ele alınmalıdır (Marsuki, 2009).

Sosyal politika ile ilgili temel soru şudur: İslam devleti ekonomide hangi özel rolü oynamalı ve ne kadar düzenleme veya kontrol yapmalıdır? Ülke olarak devletin, bireysel özgürlüğü feda etmeden veya sosyal refahı tehlikeye atmadan İslam sisteminin amaçlarını yerine getirmeye yeterli bir rol oynaması gerektiği söylenebilir. Önemli bir önlem, bireylerin toplumdan kendi çıkarlarını tatmin etmesini engellemek ve kendi haklarını kısıtlayarak ya da zevk almasını engellemek suretiyle bireyin sömürülmesini engellemek için ahlaki kısıtlamalar içindeki bireylerin kişisel ilgisini içerecek sosyal politikalar üretebilmektir (Çapra, 1979: 9).

Müslüman toplumların geri kalmışlıklarının nedenleri üzerine daha pek çok analiz yapılmıştır. Ancak ekonomik sorunların çözümü için genelde çeşitli politika paketleri ile kurumsal yapılar üzerinde durulurken İslam ekonomisinin çözüm sağlama kabiliyetinin göz ardı edilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmamızda ekonomik dengeleri olumsuz etkileyen sosyal güvenlik, istihdam ve sosyal politikalara İslami perspektifle çözümleme yapılmaktadır.

## 2. Metodoloji

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi, sosyal politika ve istihdam üzerinden de literatür taraması yapılmaktadır. Ebsco veri tabanında yabancı literatür taraması yapılmıştır. Buna göre "*islamic economics*" olarak yapılan aramada 189 adet makale, "*employment and social policy*" olarak yapılan aramada 4.300 adet



makale çıkmıştır. Dolayısıyla İslam ekonomisi, ekonomi ve istihdam ve sosyal politika ile ilgili yeterli düzeyde yabancı literatür bulunduğu söylenebilir. Türkçe literatür araştırması için de "*İslam ekonomisi*" olarak yapılan aramada 10 adet makale, "*istihdam ve sosyal politika*" olarak yapılan taramada 37 makale tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma alanında yeterli düzeyde yabancı yayın varken Türkçe literatürde yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca, "*risale-i nur ve sosyal politika*" ile yapılan literatür taramasında hiçbir makale olmadığı tespit edilmiştir. Bu husus da kuşkusuz yaptığımız çalışmanın literatüre olan katkısının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmamızın temel varsayımı, dini düşünce ve kabullerin insanın ekonomik davranışlarını etkilediği ve İslam ekonomisinin de Müslümanların davranışlarının oluşumunda bir parametre olarak değerlendirilebileceğidir. Temel iddiamız da İslami ilkelerin ekonomik hayattaki sorunları çözüm sağlayabilecek düzeyde ve özellikle istihdam ve sosyal politika alt yapısının olduğu ve Risale-i Nur eserlerinde buna dair ilke ve analizler ile çözümlemelerin mevcut olduğudur. Bu çalışmamızda temel amaç, İslam ekonomisinin sosyal politika boyutuna dair detaylı bir çalışma yapmak değildir. Zira bu ancak bir kitap çalışmasına konu edilebilecek düzeyde kapsamlı bir analiz ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, İslam ekonomisinin sosyal politika temellerinin olabildiğinin tespit edilmesi, analiz edilebildiğinin ortaya konulması ve bunların modern iktisadın dayandığı batı tarzı istihdam ve sosyal politikasından ne ölçüde farklılık arz ettiğini göstermektir.

Bu nedenle de İslam ekonomisi disiplini üzerinde yaptığımız bu araştırmayla ekonominin istihdam ve sosyal politika boyutuyla literatüre katkıda bulunmak ve Türkiye’de çıkmış bir dini eser olarak Risale-i Nur’un konuya katkısının olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre araştırma sorularımız da şu şekilde belirlenmiştir:

1. *İslam dini istihdam ve sosyal politika açıdan analiz edilebilir mi?*

2. *Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin istihdam ve sosyal politika temellerini ortaya koyabilmeye katkıda bulunabilmekte midir?*

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranırken öncelikle İslam ekonomisiyle ilgili sorunlar değerlendirilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; modern ekonominin temelleri konuyla ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte; İslam ekonomi istihdam ve sosyal politikasının temelleri değerlendirilmekte ve en son İslam ekonomisinin istihdam ve sosyal politikalarına Risale-i Nur tefsirindeki hususlar çerçevesinde nasıl bir katkıda bulunulabildiği analiz edilerek araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

### **3. Refah Modellerine Alternatif Olarak İslami Sosyal Refah Modeli**

Sosyal politikalar, sosyalizm ve komünizme bir liberal endişe/reaksiyon olarak refah devleti paradigması ile birlikte kapitalist devletler içerisinde gelişmiştir. Sosyal refah, toplumsal gelişmişlik düzeyini gösteren ve özellikle 1940 yıl yıllardan sonra uygulanan sosyal devlet uygulamalarından sonra ön plana çıkmaya başlayan “ferah devleti” (welfare state) ile gündeme gelmiştir. Gelir, profesyonel eğitim, net varlıklar, genel eğitim, kamu güvenliği, sağlık hizmetlerine erişim, insan hakları, kamu hizmetleri ve hijyen koşulları gibi kapsamlı parametrelerin de dikkate alındığı genel olarak kabul edilen ve zamanla Socio-Economic Welfare Index (SEW)\* adında endekslenmiş bir kavramdır. Aşağıda tablo 1 de bir fikir vermesi açısından çeşitli refah modelleri ve bunların özellikler görülmektedir:

---

\* Geniş bilgi için bkz: [http://www.swissocial.org/filelinks/SEWI-Summary\\_13.05.13.pdf](http://www.swissocial.org/filelinks/SEWI-Summary_13.05.13.pdf)

**Tablo 1: Refah modellerinin özellikleri**

Model adı	Özellikler	Ülke Örnekleri
İskandinav Modeli	Eşitlikçilik ve evrensel refah sağlanmasına vurgu (Popova, 2018) Evrensel ve cömert haklar ve güçlü bir yeniden dağıtım sosyal güvenlik sistemi (Eikemo, 2008; Fenger, 2018) Aktif işgücü piyasası politikaları kullanılarak yapılan kapsamlı mali müdahale, güçlü istihdam yönelimi (Midttun, 2018).	Norveç
Kıta Avrupası Modeli	İstihdama verilen faydalar, esas olarak işveren ve çalışan tarafından finanse edilen (Eikemo, 2008 ); Minimal yeniden dağıtım (Eikemo, 2008 ); Sosyal güvenlik, sigorta sistemi olarak düzenlenmiştir (Caritas, 2018) .	Avusturya, Almanya, Slovenya
Anglo-Sakson Modeli	nispeten büyük sosyal yardım (Midttun, 2018). Nakit transferleri esas olarak çalışma çağındaki insanlara yönelik (Midttun, 2018). Düzenli istihdama fayda sağlayan koşullara erişim ve aktivasyon önlemlerine önem veren programlar (Midttun, 2018). Sosyal korumaya harcanan düşük hükümet harcamaları, mütevazı faydalar, genellikle test edilen anlamına gelir (Eikemo, 2008; Fenger, 2018) Küçük gelirlerin yeniden dağıtımı (Fenger, 2018) Düşük ücretli istihdamın yüksek görülme sıklığı (Midttun, 2018).	Birleşik Krallık
Akdeniz modeli	Nüfusun bir bölümünü başka bir ülkeyi korurken kuvvetle koruyan dualist bir sosyal yardım sistemi (Campos, 2015) Hakların yüksek bölümlere ayrılması ve sosyal hükümlere şartlı erişim (EASPD, 2018) Yoksullukla mücadelede refah ve sosyal politikalar etkisiz ve parçalı (Caritas, 2018) . Kıta modeli ile karşılaştırıldığında daha az cömert faydalar ve sosyal sigorta branşlarının tümü eşit olarak geliştirilmemiş (Caritas, 2018) . Enformel, hayırsever ve aile bakımına yüksek bağımlılık (Eikemo, 2008 );	Yunanistan, İspanya, İtalya

Komünizm Sonrası Model	Genel olarak sosyal programlara harcanan düşük hükümet harcamaları, çoğunlukla sosyal katkı payları ile finanse edilir (Campos, 2015) Nispeten sınırlı sağlık hizmeti sunumu ve zayıf genel nüfus sağlık sistemi (Eikemo, 2008) ; Kurumsal bakımdan toplum temelli bakıma devam eden geçiş süreci (EASPD, 2018) Gelişmiş mevzuatın yetersiz uygulanması ve izlenmesi, engelli bireylerin refahına ilişkin plan ve stratejiler (EASPD, 2018) Devlet programlarının düşük seviyeleri ve sosyal durum (Fenger, 2018) Genel olarak tutarsız yasal çerçeve.	Çek Cumhuriyeti, Polonya
------------------------------	---	--------------------------------

**Kaynak:** (Eikemo ve Huisman 2008)’den alınmıştır.

Avrupa Topluluğu, politik ve ekonomik nedenlerle kuruldu. Kuruluştaki temel ekonomik amaç ilk etapta bir Avrupa serbest piyasasının kurulmasıydı. 1970’ lerde, Topluluk sosyal politikasının vurgusu, toplumdaki “yaşam ve çalışma koşullarının” iyileştirilmesi şeklinde değiştirilmiş ve “işçi” fikri, işgücünün bir parçası olmayanları da içerecek şekilde genişletilmiştir. AB Komisyonunun politika geliştirme konusundaki yaklaşımı, artan hizmet gelişimi, dayanışmanın giderek genişlemesi ve dışlananların eklenmesi üzerine kuruludur. İş ortamından dışlanma ve ayırimcılık problemleriyle başa çıkmak için yetkiler alınmıştır (Khan, 2013).

Küresel bir ekonomik gelişmenin ulusal refah politikaları üzerinde elbette etkileri vardır. Ulus devletlerin gücü yerellere, bağımsız kuruluşlara ve ulus-ötesi organlara (NAFTA veya Avrupa Birliği gibi) dağıtılıyor. Küresel eğilimler, eşitsizliği teşvik eden ve sosyal korumayı işgücü piyasasındaki “sağlamlık” kaynağı olarak temsil eden güçlü bir neoliberal ideoloji ile ilişkilendirilmiştir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelere ve Doğu Avrupa ülkelerine sınırlı hükümet harcamaları, seçmeli sosyal hizmetler ve özel hizmet sağlama konularına yönelik belirli bir ekonomik ve sosyal politika markası satmaktadır (Mishra, 2000).

Birçok ülkede işten çıkarma ve seçmeli sosyal hizmetlere odaklanmanın arttığı bilinen bir doğrudur. Aynı zamanda, çoğu gelişmiş ülke hastane ve yaşlı bakımı maliyetlerinin genel

kapsamına ve daha kapsayıcı sosyal koruma politikalarına yönelmiştir (Piketty, 2014) Yetmişli yıllardan önce bile egemen toplumsal politika ve kamu yönetimi geleneğini bilgilendiren en güçlü fikirlerden biri, sosyal politikaların sosyal bütünleşmeyle ilgili olduğu düşüncesi idi. Sosyal politika analistleri yoksulluk kavramının ötesine geçerek sosyal dışlanma kavramına geçmiştir. Çünkü doksanlı yılların başlarında, sosyal ve demografik ihtiyaç profillerinin daha yüksek olması ve refah sağlamaya yönelik artan mali baskılar ile kötüleşen ekonomik iklime tekabül etmesi bir tesadüf değildir.

Günümüzde batı toplumlarında sosyal harcamalar kamu mali bütçelerini ciddi ölçüde etkilerken ekonomi üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle farklı sosyal politika arayışları da mevcuttur. Burada toplum içerisinde merhamet ve hürmet duygularının geliştirilmesi mümkün olduğunda sosyal anlamda dayanışma güçleneceği gibi bütçe üzerindeki mali yük de hafifleyecektir. Bu nedenle de sosyal refah devletinin dini referanslarının olup olmadığı, dini motiflerle sosyal politikaların ilişkilendirilmesi ve takviye edilmesinin olanaklı olup olmadığı konusu önem arz etmektedir.

Hız. Peygamberin misyonu Kur'an tarafından "tüm insanlık için merhametli bir nimet (rahmet)" olarak tanımlanmaktadır (Kuran, 2: 107). Bu rahmetli nimetin bazı tezahürleri, Kuran'da açıkça belirtilmiştir. Bunlar arasında, "iyi yaşam" (hayat-ı tayyibe) ve "refah" (falah), kolaylık sağlanması ve zorlukların hafifletilmesi, refahın yaratılması, sevgi ve sevginin iklimi beslenmesi ve yolsuzluk, açlık, korku ve zihinsel gerginliklere karşı ahlaki özgürlüklerin sağlanması yer almaktadır. Bu nedenle, İslami bir bakışa göre, devlet de dahil olmak üzere tüm örgütler ve kurumlar, merhametli nimetin karakterini yansıtmalı ve tüm insanların "refahına" hitap etmelidir.

İslâm devletinin refah işlevi, Hız. Peygamber tarafından, "*Müslümanların işlerinden sorumlu olan, ancak refahları için içtenlikle çaba sarf etmeyen herhangi bir hükümdar, onlara Cennete girmeyecek*" diye vurgulamıştır (Abu Hüseyin, 1955: 126) . Peygamberin refakatçileri, ilk halifelerin sayısız konuşmaları ve

onların yönetmenlerine talimatlarıyla kanıtlandığı gibi, İslam devletinin bu refah rolünü açıkça takdir etmişlerdir. İkinci halife olan Hz. Ömer, bir eyaletin valisi Ebu Musa'ya şöyle yazmıştır: “İdaredeki insanların en iyisi, altında insanların refah içinde olduğu ve en kötüsü de altındaki insanların zorluklarla karşılaştığı kimsedir” (Abu Yusuf, 1986:14-15). Müslüman hukukçuların oybirliğiyle halkın refahına hizmet etmek ve zorlukları hafifletmenin, Şeriat'ın ve dolayısıyla İslam devletinin temel hedefi olduğu ifade edilebilir. Halife Harun el-Raşid'in Başsavcısı Ebu Yusuf tarafından hitap edilen mektup, İslam devletinin refah karakterini canlı bir şekilde açıklığa kavuşturmaktadır. Mawardi, Ebu Ya'la, Gazali, İbn Haldun gibi Ortaçağ Müslüman düşünürlerinin yazılarında da aynı vurgu olduğu görülmektedir. İbn El-Qayyim ve İbnTeymiye. Kuran ve Sünnet'teki kanıtlar ve İslam alimlerinin İslami devletin refah işlevi için yazdıkları yazılar, İslam devletini bir "refah devleti" olarak nitelendirmek için yeterlidir (Muhammad Abu Zahra, 1957: 355).

İslâm'ın tercih sırası, yalnızca ekonomik değişkenler tarafından belirlenirken, ekonomik olmayan değişkenler de bu düzenin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir (Choudhury, 1986: 112). Çünkü ahiretin yaşamsal anlamı, imanlı bireylerin tercihlerini etkilemektedir. Refah, bu nedenle hem bu dünyaya hem de ahirete göre kavramsallaştırılmıştır. İslam, bireylerin maddi refahını iyileştirmeyi amaçlayan ve aynı zamanda onları Manevi yükselme. noktasındaki huzura götüren bir sosyal refah modeli önermektedir. Dolayısıyla, İslami sosyal ekonominin gömülü doğası, İslam gibi ekonomik olmayan faktörler tarafından da tanımlanacak ekonomik, mali ve sosyal tercihler gerektirmektedir. Bu nedenle bireysel hedef işlevi, ihsan'a sosyal refah olarak yol açan “felah” tarafından tanımlanmaktadır.

Aslında sosyal refahın temin edilmesi de, bir manada adil gelir dağılımının sağlanmasına bağlıdır. Çünkü sosyal refaktan bahsedilebilmesi için, toplumun genel itibarıyla, aşırı zengin ve fakirlerden değil de, orta sınıf insanlardan meydana gelmesi ve bunun yanında işsizlik, fakirlik ve açlık gibi problemlerin de giderilmiş olması gerekmektedir. Başka bir tabirle, toplum içinde sadece belli bir zümrenin ekonomik seviyesinin yüksek olmasıyla

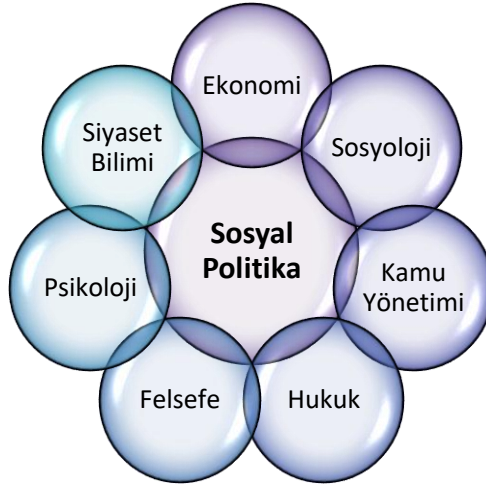
toplumsal refah gerçekleşemez (Çayıroğlu, 2014, s. 172). İslam dininin getirdiği fitri prensipler kolayca uygulanabileceğinden ve sürekli olumlu sonuçlar alınacağından dolayı, nevi şahsına münhasır bir "*Sosyal Refah Devleti*" nin ortaya çıkması imkânsız değildir. Hz.Peygamber, devletin halkın her türlü ihtiyacını gidermek zorunda olduğunu belirtmiştir. "*Emir, halkın refahından sorumludur*", "*Kendisinin hiçbir destekçisi olmayanın destekçisi devlettir.*", "*Müminin işleri ile mükellef olan fakat onların refahu için samimiyet ile çalışmayan bir devlet başkanı, onlar ile beraber asla cennete giremez.*" (Tirmizi, müslim). Bu hadisler ışığında Kamu idaresinin, halkının can ve mal güvenliğini sağlamak ve onlara normal yaşama standartları oluşturmak ile mükellef olması gerektiği öylenebilir.

#### 4. İslam'da Modern Sosyal Politika

Sosyal Politika ve İdare, sosyal hizmetler ve refah devleti ile ilgili bir akademik konudur. Sosyal hizmet çalışmalarına tamamlayıcı olarak, 20. yüzyılın başlarında, refah yönetiminde profesyonel olarak yer alacak insanlara yönelik olarak geliştirilmiştir. Son kırk yıl boyunca, konunun alanı ve kapsamı genişlemiştir. Sosyal politika, başlıca aşağıdaki alanlar ile ilgilidir:

1. Sosyal hizmetlerde sağlık idaresi, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam hizmetleri, toplum bakımı ve konut yönetimi dahil politika ve idari uygulamalar;
2. Suç, sakatlık, işsizlik, zihinsel sağlık, öğrenme engeli ve yaşlılık dahil olmak üzere sosyal sorunlar;
3. İrk, cinsiyet ve yoksulluk dahil olmak üzere sosyal dezavantaj ile ilgili konular;
4. Bu koşullara toplu sosyal yanıtların aralığı.

Sosyal Politika bir disiplin değil, farklı disiplinleri kesen bir konu alanıdır. Katkıda bulunan disiplinler arasında sosyoloji, sosyal çalışma, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi, yönetim, tarih, felsefe ve hukuk bulunmaktadır (Spicker, 2007: Rahimi ve Noruzi, 2011).



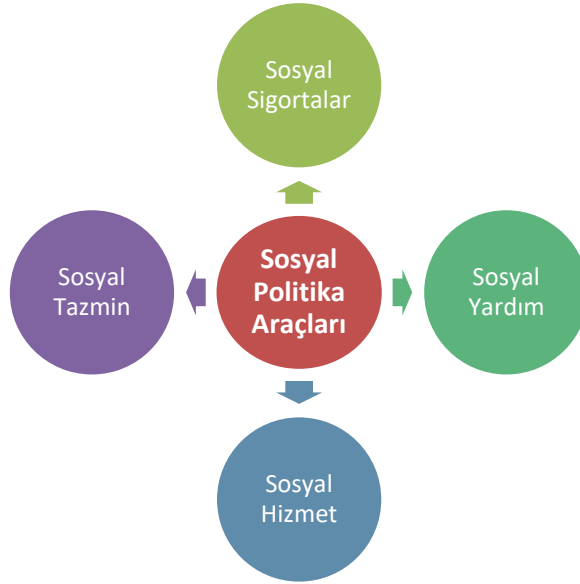
**Şekil 1.** Sosyal politikanın diğer alanlarla kesişimi

Günümüzde ‘sosyal devlet’ iddiasında olan her devlet, kendi kendine yeterli olamayan yardıma muhtaç vatandaşlarını - uygulamada bir takım aksaklıklar olsa da- himayesine alma idealine sahiptir. Bu gün devletler, sosyal siyasetin en önemli araçlarından olan sosyal güvenlik sistemi ile maiyetindeki yoksul vatandaşlara insan haysiyetine yaraşır bir hayat standardı sunma çabası içindedirler. Bu yaklaşım, modern dünyanın devlet anlayışında ulaştığı en önemli aşamalardan birisidir. Ancak şurası bir gerçek ki, yardıma muhtaç vatandaşların himayesini bireylerin merhamet duygularına bırakmadan, sabit ve muayyen bir gelir olan zekâtın harcama alanları arasında ilk iki sırada zikrederek, modern dünyanın son dönemlerde ulaştığı bu aşamayı İslam bin dört yıl önce ortaya koymuştur (Dumlu, 2011, s. 221).

Sosyal devlet kapsamında işçi hakları ile ilgili olarak İslami esasları anlamak için öncelikle Kuran ve Sünnete bakmak gerekir. Dolayısıyla İslam’la uyumlu olmayan emek politikalarını meşrulaştırmak için kendilerine göre bir İslami gerekçelendirmeye girişilmesi doğru değildir. Bu İslam’ın politikacıların tarafından kullanılması anlamına gelmektedir (Ahmad, 2011). Devletin güdeceği sosyal politikanın temel hedefi, bütün toplum kesimlerine barış, adalet, refah ve güvenlik götürmektir. İşbirliği (co-operation) esaslarına göre sanayi ve tarım kesimlerinde çalışanlar ile serbest



meslek erbabı olanların kuracağı sosyal birlikler, hem devletin bu kimseleri murakabe esası altında tutabilmesinin, hem de bütün halkın sosyal güvenliğinin teminatlarından biridir (Tabakoğlu, 1988, s. 128).



Şekil 2. Dar Anlamda Sosyal Politika Araçları

24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun 26 ncı maddesine ve 3/6/2011 tarihli ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin<sup>†</sup> 2 nci maddesine dayanarak çıkartılan “Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği” 6. Maddesi kapsamında pek çok yardım yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği 6. maddesinde ise Genel Müdürlüğün sosyal yardım hizmetlerinden yararlanabilecek kişiler öngörülmektedir.

<sup>†</sup> Bu KHK'nin Adı “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” iken, Bakanlık yapısını değiştiren 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı KHK'nin 3 üncü maddesiyle “Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzenlemeyle idari yapıya ait pek çok madde mülga olduğu halde sosyal politikaya ilişkin maddeler baki kalmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda, sadece Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sorumluluk alanındaki iki yönetmelik kapsamında pek çok desteğin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu da yardımlaşmanın ve dayanışmanın toplum içerisinde yayılmasına katkı sağlayan sosyal politika araçlarının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Muhtaç ve düşkünlere yardım yapılması İslam dininin bir gereğidir. Dolayısıyla bu hususlarda uygulamadaki aksamalar, muhtaçların tespiti ve gerektiği kadar takip edilmesi noktalarında aksamalar olabilse de bunların nitelik ve amaç olarak İslam'ın yardımlaşma ile ilgili emirlerine uygun olduğu söylenebilir.

Fakirlerin ihtiyacını gidermeye ferdi çalışma, zekât ve yakınlarının nafaka mükellefiyeti yetmiyorsa devlet bu gidermeyi üzerine alır. Devletin imkânları da yeterli gelmiyorsa bu takdirde fakirlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak, Müslüman zenginlere, zekâttan başka, farz-ı kifayedir. Bu bahsedilen zaruri ihtiyaçlar; yiyecek, giyinme, barınma ve tedavi gibi hususlardır. Devletin fertlerin zaruri ihtiyaçlarını temin etme mükellefiyetleri içerisinde gayri Müslim vatandaşlar da girer. Kimsesiz ve çaresiz kalan gayri Müslimlere cizye mükellefiyeti kaldırıldığı gibi geçimleri de hazineden sağlanır.

Zekâtın sarf yerlerinin serdediliş biçimi dikkatle incelendiğinde ilk dört sınıfta temlik, son dört sınıfta ise maslahat prensibinin esas alınacağı anlaşılmaktadır. Bu durum zekâtın hedef kitlesinin sadece şahıs eksenli olmadığını bunun yanı sıra kurumsal harcamaları da içerdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu itibarla zekâtın, sosyal güvenlik harcamalarından örtülü ödeneğe, kredi sandıklarından genel ve özel nitelikli kamusal harcamalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zekât kamu otoritesinin elinde sadece fakirlikle mücadelede kullanılacak tek yönlü bir araç değil aksine kamunun en temel gider kalemlerini finanse eden çok yönlü bir araç olduğu da iddia edilmiştir (Dumlu, 2011, s. 249).

İslam'da burjuva veya toprak aristokrasisi gibi özel sınıfların yeri yoktur. Aynı şekilde İslam'da günümüzün en büyük problemlerinden birisi olan işçi ve işveren sınıfları ve aralarından

geçen mücadeleden de bahsedilemez. İslam'a göre işçi-işveren ilişkileri mutlak değil nispi ilişkilerdir. Bu iki sınıfın sürekli ve kesin çizgilerle birbirinden ayrılması mümkün değildir. Yine yöneten ve yönetilenler veya zengin ve fakirler şeklinde kesin, sürekli ve mutlak bir sınıfsal ayırım da yoktur. İslam'da ırka dayalı bir üstünlüğün yeri de yoktur. Hiç şüphesiz İslam toplumundaki bu eşitlik prensibinin temelinde de, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ilkesinin yanı sıra, bütün insanların Allah'ın kulu olmaları noktasında eşit olmaları hakikati yatmaktadır. Nitekim namaz, zekât ve hac gibi ibadetler de sınıfsız bir toplumun oluşmasında önemli bir fonksiyon eda etmektedir (Çayiroğlu, 2014, s. 165).

Kuran, çeşitli ayetlerde, birey ve ailelerin servete verdikleri haddinden fazla önemle, onları kontrolsüz bir şekle sokarak normal sosyal hayattan uzaklaştıracağını göz önünde bulundurmaktadır. Çünkü insanlar bazen serveti bir vasıta değil de bir gaye imiş gibi düşünebilmektedirler. Kuran'ın birçok ayetinde servet biriktirmeye çalışmanın emniyet ve istikrarı temin eden bir vasıta olmadığını fakat muhtaçlara yardım edilmesi, ihsanda bulunulmasını ve zekât verilmesini emretmiştir. İslam, getirdiği miras hukukunu da servetin ve gelirlerin tabana yayılmasını sağlayan bir faktör olarak tesis etmiştir. Miras yoluyla servetlerin belli ellerde birikerek adaletsiz bir dağılım olmasını engeller ki bu, sosyal politika açısından otomatik stabilizatör görevini yapmaktadır.

### 5.1. Ekonomide Sosyal İstihdam Politikası

“Tam istihdam”, geniş anlamda, ekonomideki tüm üretim faktörlerin tam olarak kullanımının sağlanması; dar anlamda ise, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyenlerin iş bulabildiği durum olarak tanımlanmaktadır<sup>‡</sup>. Keynes'in ortaya çıkmasına kadar Klasik iktisatçıların oluşturdukları istihdam modeli ve varsayımı buydu. Bu düşünceleri de ekonomide genel ve sürekli bir işsizliğin “otomatik denge mekanizması” sayesinde oluşamayacağı kabulünden doğmuştu. Kıt kaynaklar, tam olarak istihdam edilemediğinden, erişilmesi mümkün olan refah düzeyine de ulaşılamamaktadır. Bu nedenle, İslam iktisadi düzeninde, ekonomi politikasının en önemli amaçlarından birisi, *kaynakların israf edilmesine yer vermeyecek şekilde* “Tam İstihdamı” sağlamaktır.

Ücretle çalışan kişi, sermayenin sahibi olmadan sermayenin

<sup>‡</sup> Tam istihdam ile ilgili farklı tanımlamalar için bkz:  
[https://en.wikipedia.org/wiki/Full\\_employment](https://en.wikipedia.org/wiki/Full_employment)

faídasını arttıran kişidir. İslam toprakları üzerinde ve İslam Hukuku çerçevesinde işçiler veya ücretliler hiçbir zaman sermayedarın kölesi gibi veya devletin angarya içindeki zorunlu tebaası olarak görülmezler. İşçiler, bu bağlamda her türlü özgürlüğe sahip olup, ihtiyaçlarını karşılamak için serbest bir şekilde çalışma hakkına sahiptirler.

Bunun yanında İslam, ücretlilerin bu özgürlüklerini teminat altına alırken, insan ruhunun derinliklerine hitap eden manevi öğretileriyle ihtiraslarını da dizginleyen açık ve kesin hükümleri sayesinde, muhtemel kapitalist sömürüye imkân tanınması mümkün değildir. Kapitalist bir ortamda kanunların ve bürokrasinin desteğini alabilen sermayedarlar, kartel, tröst, tekel ve özel organizasyonları sayesinde emeğin sömürme imkânlarına sahip olabilmektedirler. Müslüman işverenler de hırsıyla hareket ettiklerinde ve sadece piyasadaki rekabette zarar görmemek için işçinin emeğini sömürebilir ve haksızlık yapabilirler. Ancak, bu onların dünyayı ahirete tercih ettiklerinin bir göstergesi olabilir.

İslami bir ortamda emeğin sömürüsü kesinlikle söz konusu olamaz. İslami prensipler çerçevesinde sözleşme ve çalışma özgürlüğüne sahip olan işçiler, eşit ve adil ortamda belirlenen ücretlerini alırlar veya kardan pay alabilirler. Talegani'ye göre (Talegani, 1989, s. 189), işveren ister kamu ister özel müteşebbis olsun emeğin ölçüsünü ve ücret düzeylerini kendi başına belirleyemez, ancak bunlar karşılıklı mutabakatlarla olabilir. Bu durumda işçi ve işveren sendikalarının varlığını ve 1475 S. İş Kanununda olduğu gibi bununla ilgili "hakem" vb. gibi uygulamalar geçerli olmaktadır.

Bunun yanı sıra, istihdam politikasında üzerinde durulması gereken kamu girişimleri ve burada istihdam edilen personeldir. Günümüzde uygulanan politikaların artık kamu işletmeciliğinin verimsiz çalıştırıldığı kanısına dayandırıldığından, bütün kamu işletmeleri özelleştirmeye tabi tutulmaktadır. Gelişmiş batı toplumlarında da bu durum görüldüğü gibi, kamu teşebbüsü ile piyasaya girmek ve bu teşebbüsleri aynı zamanında bir istihdam alanı haline getirmenin zararlı olduğunu asırlar öncesinden liberal ekonomiyi savunan İbn-i Haldun da (Haldun, 1968, s. C2-s.165) belirtmiştir. *Ona göre, kamu teşebbüsü kar etmesi durumunda dahi*

*vergi geliri sağlayan özel teşebbüs kadar kamuya yarar sağlamaz.* Bu bağlamda, kamu sektöründeki teşebbüs ve kadroların bu noktadan değerlendirilerek verimsiz istihdam yuvası haline getirilmemesi de istihdam politikası açısından önem taşımaktadır.

Artık açıklığa kavuşmuş olmalıdır ki, bir İslam toplumu, kendi öz toplumsal şartlarında ekonomik büyümeyi ve yeni istihdam alanları oluşturmaya çalışmak durumundadır. Ancak şu da belirtilmelidir ki, Nakvi' nin belirttiği gibi, sadece ekonomik yeterliliğe ulaşmak (efficiency) pahasına toplam talebi veya istihdam arttırmak (yani tam istihdam sağlamak) hedef değildir (Nakvi, 1985, s. 115). Yani amaç, maddi olarak tekâmül değil, insanın maddi ve manevi olarak top yekûn olarak olgunluğu ve kabrin ötesini de içine alan kapsamlı ve sürekli saadete kavuşturmadır. Genelde konuşursak, ek istihdam uzun sürede "teknik bakımından yeterli ve uygun" bir biçimde oluşturulmalıdır. Gerçi, ekonomik darboğaz dönemlerinde istihdam koşullarının, sıkıntıyı gidermek için özel koşullar gereği uç programlarla düzenlenmesi gerekebilir. İşin burasında istihdam, plancılık ile eğitim birbiriyle bağlantı kurmaktadır.

“Devlet, işçi ile patron arasındaki çatışmaları uzlaştırmak suretiyle ücretlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamalıdır. Ancak, açık olan bir şey de vardır ki o da şudur; teknolojik gelişme sürecinde emek/sermaye oranlarının yeterince düşürülmesi halinde "optimal" ücret, istihdamı maksimum düzeye çıkaracak kadar düşük olamaz. Kahn'ın "*piç altın çağ*" diye isimlendirdiği ve İslam'ın içine düşülmesini engellediği tuzaktan bu strateji ile kurtulunabilir” (Nakvi, 1985, s. 118)

Teknik bakımından elverişli olan bir istihdam uygulanması, sonuç olarak belirli bir büyüme planının kapsadığı "*ortalama sermaye/emek oranı*" ile belirlenir. Sermayesi kıt olan bir ekonomi, emek/sermaye oranını düşüren ve teknik bakımından yeterli (uygun) bir yöntem bulmak zorundadır. Zira daha yüksek bir büyüme, daha çok istihdam demektir. Buna ise, kaynak kapasite ile aynı odak noktasında kesişen uygun bir teknolojik hamle gerçekleştirilemez. Demek ki eğitim, büyük ölçüde teknolojik ve bilimsel bilginin edinilmesine hasredilmelidir.

## 5.2. Ücret ve Diğer Hakların Belirlenmesinde Devletin Rolü

İslam hukukunda Hisbe (ombudsman/piyasa müfettişi) “*emr-i bilmaruf*”(iyiliği teşvik) ve “*nehy-i anilmünker*” (kötülükten caydırma) amacıyla devlet tarafından işletilen bir kuruluştur. Alıcı ve satıcı arasındaki emniyet ve itimatı tesis etmek için pazarları kontrol edip satılan malların kalitelerini sorgulamanın Hz. Peygamberin bir sünneti olduğu bilinmektedir. Daha sonraları iki Mekke ve Medine de iki yetkili müfettiş tayin ettiği de bilinmektedir. Daha sonraları Emeviler döneminde 743 yılında bu piyasa kontrolü kurumsal bir düzeye çıkarılmıştır. Hisbe teşkilatı hakkında ilk eser 1058 yılında El-Mawardi tarafından “Ahkam-ı Sultaniyye” isimli kitap ile meydana gelmiştir. Ahmad tarafından (2011, s. 594) aktarıldığına göre; bu konuda en kapsamlı araştırma 1328 yılında İbn-i Teymiyye tarafından yapılarak, sadece fiyat kontrolleri değil, aynı zamanda işçiler için adil ücret uygulamasının sağlanması, kamusal mallar, ilk örnek çalışma standartları, teftiş ve yürütme sisteminin tesis edilmesi ile ilgili hususlar da detaylı bir şekilde incelenmiştir.

El-Mawardi tarafından yapılan çalışmada ifade edildiği üzere, piyasa müfettişi tarafından işçilerin fazla çalıştırılarak emeklerinin suiistimal edilmediği ve haklarının tam olarak verildiği konusunda güvence sağlamak durumundadır. Türkiye gibi çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik veya iş müfettişlerinin benzer yükümlülükleri vardır. Aynı zamanda işçilerin normal piyasa fiyatı üzerinden ücret talep ederek işvereni zor durumda bırakmaması noktasını da göz önünde bulundurmak durumundadır. İşçi ve işverenin birlikte şikayet etmeleri durumunda her ikisi için de adil olan kararı vermek zorundadır. Piyasa müfettişi aynı zamanda gönüllü ve gönülsüz işsizliğe karşı da önlem almak zorundadır. Bu noktada hükümetin kamu işleri programları tesis ederek işsizleri zorla çalıştırabileceğini görmekteyiz. Bu durumu Hz. Ömer’in uygulamaları sonrasında görmekteyiz: “*Allah, kullarını açlıktan, çıplak kalmaktan ve işsizlikten korumak noktasında bizi sorumluluk altına almaktadır.*” Başka bir örnekte işsizlik ve sivil kargaşa çıktığı durumlar üzerinde; “*Allah elleri çalışmak için yaratmıştır. Eler itaat ile çalışmak istemiyorsa o zaman çoklukla itaatsizlikle karşılaşırız. Bu nedenle insanları*

uyumlu olarak meşgul etmeye çalış ki seni savunma durumuyla meşgul etmesinler.” Şeklinde öğüt vermiştir (Ahmad, 2011, s. 594).

İslam, normalde doğru işleyen mekanizmalara müdahale edilmemesini şart koşar. Ancak aksama olduğu durumlarda işlevsizleştirmeye yönelik olan faktörleri ortadan kaldırmak şeklinde müdahaleye cevaz verilmektedir. Şayet piyasa aksaklıkları işçilerin ücretlerinde bir erozyona yol açıyorsa piyasa dengesi çok düşük bir noktada oluşuyorsa o durumlarda devlet, başkaları tarafından benzer işler için yaygın olarak kabul edilen ücretlerin uygulanması noktasında müdahale edebilir. Bu durum, usul-u şeriatıta yer alan “la darara vela dırar” şeklinde ifade edilen sedd-i zarar kaidesi gereğince dir.

İbn-i Teymiye, çiftçilik, inşaat, dokumacılık ve diğer kamu hizmetleri gibi bazı sektörlerde bireysel teşebbüslerin yatırım yapmaması durumlarda piyasa dinamikleriyle dengeye ulaşılması zordur. Eğer toplumda bunlara benzer sektörlerde girişimci eksikliği varsa imkânı olanlara bu sektörlerde yatırım yapmak bir farz-ı kifaye şeklinde dini zorunluluk haline gelmektedir. Eğer şayet herhangi birileri bu sektörlerde yatırım yapmıyorlarsa veya bazı alanlarda işçi eksikliği varsa o durumda kamu gücü ile bazı kimselerin bu alanlarda çalışmaları veya yatırım yapmaları zorunlu kılınabilir. Bu durumlarda devlet tarafından bu kimselere minimum bir ücret tarifesi sağlanmalı veya ödeneği temin edilmelidir (Ahmad, 2011, s. 595).

### 5.3. Çalışmaya Dair Kuran ve Hadislerden Temel Esaslar

Arapça dilinde birbiriyle benzer veya aynı anlamlara sahip olabilen pek çok kelime mevcuttur. Örneğin; “*amel*”, “*sa’y*”, “*fil*” ve “*kesb*” kelimeleri neredeyse aynı anlamda genel olarak da “*çalışma*”ya karşılık gelen farklı kelimelerdir. Bunun yanı sıra her bir kelime de birbiriyle ilişkili ancak kullanılan cümle içerisindeki yüklenmek istenilen karşılığına göre farklı anlamlarda kullanılabilir. Örneğin “*amel*” kelimesi aşağıdaki anlamlarda kullanılabilir (Ahmad, 2011, s. 595):

1- Çalışma ve iş gücü

- 2- Davranış veya eylem  
3- Üretim veya istihsal

Kuran’da “*amel*” kelimesi 500 den fazla ayette geçmektedir. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra âlimler tarafından yapılan yorumlarda “*amel*” günlük hayattaki genel anlamında değil daha çok ahirete ait sevap kazandıran işler anlamında dini terminoloji kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak tüm bu ayetler hala üretim ve istihsal anlamlarını da taşımaktadırlar. Zira dünyanın ahiretin tarlası olduğu mealindeki hadis dikkate alındığında bu anlamda dünyada yapılan her iş aynı zamanda ahirete mal edilebilmektedir. Bediuzzaman, bu anlamda farkı bir yaklaşım ortaya koyarak her işte biri manayı ismi ve diğeri ise manayı harfi olmak üzere iki yön bulunduğunu, manayı harfi noktasında bakıldığında her iş ve her mevcut Allah’ın mülkü ve onun tasarrufu altında olduğu anlaşıldığından her şeyde nokta-i nazara göre günah veya sevap ciheti olabileceği ortaya konulmaktadır. Manayı ismiyle bakıldığında sebepler nokta-i nazarıyla her şey kendi nefsi için var ve kendisine hizmet ettiği için mülk sahibinden gasp ederek kendisine veya sebeplere atfettiğinden dolayı şekil olarak ibadet veya dini bir uygulama bile günah olabilmektedir. Bu hususta niyetin de büyük önemi olduğu şu şekilde belirtilmektedir:

*“Ve keza nazar ile niyet, mahiyet-i eşyayı tağyir eder. Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibadete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyata esbab hesabıyla bakılırsa cehalettir. Allah hesabıyla olursa, marifet-i İlahiyedir”* (Nursi B. S., Mesnevi-i Nuriye, 1960, s. 51).

Normal bir davranış bile niyetin şekline göre ibadet olabildiği için üretmek, çalışmak, gayret göstermek, zahmet çekmek, yardımda bulunmak veya bir sorunu çözmeye katkıda bulunmak gibi pek çok eylem nafil ibadet sevabını verebildiği anlaşılmaktadır. “Amel” ile ilgili olarak türü, niteliği, düşünsel veya eylemsel olup olmadığı önem arz etmemektedir. Bu ilkeler işçi-işveren, öğretmen-öğrenci, amir-memur veya yönetici-vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın kul olan herkesi kapsamaktadır. Kuran’da Hz. Nuh tarafından geminin fiziksel ve düşünsel güçle inşa edilmesinden (18: 77), Hz. Davud’un zırhlı elbiselerin üretiminden (34: 10), Hz. Musa’nın koyunları gütmesinden (28: 26) ve Hz. Yusuf tarafından yönetsel



yeteneğinden dolayı Mısır Kralı tarafından hazineden sorumlu emir olarak atanmasından (12/ 55) bahsetmektedir. Kuran'da geçen peygamberlerin mucizelerinin insanlar için erişilebilecek nihai hudut olarak gösterildiğini ve insanlığın peygamberler tarafından açılan bu yolda ilerleyerek çalışma, keşif ve gayret ile sevk edildiği Risale-i Nur'da şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Evet, mu'cizat-ı Enbiyayı zikretmesiyle fen ve san'at-ı beşeriyenin nihayet hududunu çiziyor. En ileri gayatına parmak basıyor. En nihayet hedeflerini tayin ediyor. Beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk ediyor. Zaman-ı mazi, zaman-ı müstakbel tohumlarının mahzeni ve şununatınınâyinesi olduğu gibi; müstakbel dahi mazinin tarlası ve ahvalinin âyinesidir”* (Nursi B. S., Sözler, 1960, s. 254).

Dolayısıyla, Hz. Süleyman'ın bir günde havada iki aylık mesafeyi uçarak geçmek şeklindeki mucizesinin; *“Siz de nefsin tenbelliğini bırakıp bazı kavanin-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz”* şeklinde ilahi bir mesaj olduğu, Belkis'in tahtını bir göz kırpması süresinde getirtmesi mucizesiyle ses ve görüntü naklinin ötesinde insanlar tarafından maddeyi de nakledebilmenin bir kanunun yaratılmış olduğu ve bunun keşfedilmesi gerektiğinin haberini verdiğini, cin, şeytan ve kötü ruhları emrine itaat ettirerek onları dünya işlerinde çalıştırmak şeklindeki mucizesiyle; *“Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrime müsahhar olsan, çok mevcudat, hattâ cin ve şeytan dahi sana müsahhar olabilirler”* şeklinde haber verildiğini, Hz. Musa'nın bir asayla taş vuruşu su çıkartması mucizesinin; *“Ey insan! Madem bana itimad eden bir abdimin eline öyle bir asâ veriyorum ki: Her istediği yerde âb-ı hayatı onunla çeker. Sen de benim kavanin-i rahmetime istinad etsen; şöyle ona benzer veyahut ona yakın bir âleti elde edebilirsin, haydi et!”* şeklinde anlaşılacak bir ders olduğunu ve Hz. İsa'nın en müzmin hastaları iyileştirmesi ve ölüleri dirilmesi mucizesinin ise; *“En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Öyle ise ey insan ve ey musibettede benî-Âdem! Me'yus olmayınız. Her dert, -ne olursa olsun- dermanı mümkündür. Arayınız, bulunuz. Hattâ ölüme de muvakkat bir hayat rengi vermek mümkündür”* şeklinde nihai

hudutları çizilmiş olduğunu ve insanlığın “çalışma”ya teşvik edildiği anlaşılabilmektedir. (Nursi B. S., Sözlür, 1960, s. 253-260).

#### 5.4. Liyakat ve İş ahlakı

Mekkenin fethinden sonra Peygamberimizin (ASM) amcası Hz. Abbas Kabe'nin anahtarının kendisine verilmesini rica eder. Peygamberimiz (ASM) de anahtarı amcasına verir. O esnada bir ayet iner. Ayette şöyle buyrulur: “*Allahü teâlâ size emanetleri ehline vermenizi emreder.*” (Nisa,58). Bunun üzerine Peygamberimiz anahtarı henüz Müslüman olmayan birisine yani Osman Bin Talha'ya verir. Peygamberimiz (ASM) “*Ey Osman! İşte kâbe'nin anahtarı! Bu gün iyilik ve vefa günüdür. Sen cahiliye zamanında bu vazifeyi layıkıyla yaptın, inanıyorum ki şimdi daha güzel şekilde yaparsın*” buyurdular ve anahtarı herkesin huzurunda ona teslim etti (Ödemiş, 2012).

Meşrutiyet devrinde Bediüzzaman’a “Şimdi Ermeniler kaymakam, vali oluyorlar. Bu nasıl olur?” şeklinde sorulur. Bediüzzaman da Ermenilerin Saatçi ve makineci oldukları gibi Vali, kaymakam da olabileceklerini, Meşrutiyette Valinin/Kaymakamın reis değil, hizmetkâr olduğunu söyler.

Bediüzzaman, bir kişinin işine ve sanatına bakarken kişinin salâhatine değil maharetine (ehil olmasına) bakılması gerektiğini söyler. Bu konuyu münazarat adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: “*Hamîyet ayrı, iş ayrıdır. Bence bir kalb ve vicdan fezâil-i İslâmiye ile mütezeyyin olmazsa, ondan hakikî hamîyet ve sadakat ve adalet beklenilmez. Fakat iş ve san'at başka olduğu için, fâsık bir adam güzel çobanlık edebilir. Ayyaş bir adam, ayyaş olmadığı vakitte iyi saat yapabilir. İşte, şimdi salâhat ve meharetî, tâbir-i âharla fazileti ve hamîyeti, nur-u kalb ve nur-u fikri cem edenler vezâife kifayet etmezler. Öyleyse, ya maharettir veya salâhattir. San'atta maharet ise müreccahtır.*” (Nursi B. S., 1993, s. 22)

Günümüzde işler ehline verilmediği takdirde bazı olumsuzluklara sebep olur:

1. İş(ler) ehil olamayanlara verilmekle ilâhi kanuna (hem Şariat-ı Ahmediyeye hem de Şariat-ı Fitriyeye) aykırı hareket edilmiş olur.

2.Adaletle hükmedilmemiş olur. Daha maharetli kişilerin hakkı yenilmiş olur

3.Toplumda dindarlara/dindarlığa yönelik bir önyargı oluşur. Kıymetli hakikatler kıymetsiz ellerde kıymetsiz görünmüş olur.

4.Kutsi bir kavram olan “cemaat” kavramına bazı şahısların yanlışları ile hanel ge(tiri)lmiş olur (Ödemiş, 2012).

İş ahlakı da, liyakatle ilgili olduğu gibi, işin gerekliliği, insanların bu gerekliliğe olan inancını, neden gerekli olduğuna dair kanıtlarını ve işleri yapma noktasında insanların nasıl ikna edildikleri noktasındaki düşünce ve varsayımlarının bir kombinasyonudur. Liyakatsiz insanların iş etiğine uygun davranmaları beklenemez. İş ahlakı, yetkinlik, iş tatmini ve kurumsal bağlılık ile doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda bireylerin işe karşı nasıl bir tavır sergilediğini göstermekte yani faaliyet, katılım, ayni ve nakdi hususlardaki hassasiyet ve yukarı doğru yükselme istekliliğini ortaya koymaktadır. Bunların hepsi de modern anlamda işçi işveren ilişkilerinin analiz edilmesi noktasında önem arz etmektedir. İslami iş ahlakı da Kuran ve Sünnetten kaynağını almaktadır. Kuran’da “insan için ancak çalıştığına karşılığı vardır” (53: 39) şeklindeki ayetten de anlaşılacağı üzere insanın emeği, gayreti, çabası, kesbi, fiili veya faaliyeti esas tutulmaktadır. Başka bir ayette ise Kuran, çalışmayı bir onur kaynağı olarak göstermektedir: “deki: çalış ve Allah senin çalıştığını gözetecektir” (09: 106) (Ahmad, 2011, s. 596).

Hz. Peygamber, insanın geçimini sağlamak için çalışırken çektiği sıkıntıların günahlara bir kefarete olduğunu ve en iyi kazancın da insanın kendi el emeğiyle elde ettikleri olduğunu bir hadisinde ifade etmiştir. Aynı şekilde Hz. Ömer de insanın kendi geçimi için çalışmaksızın sadece tembelce oturup Allah’tan rızık istemesiyle Müslümanlıktan bile çıkılabileceğini ifade etmiştir (Ahmad, 2011, s. 596).

Helal kazancın aranması, farzlardan ve vaciplerden sonra gelen önemli bir dini vazife olarak kabul edildiği hususu hadis metinlerinden anlaşılmaktadır. “kendi emeğiyle kazanç elde eden Allah’ın sevdiği kullardır” şeklinde hadisler olduğu bilinmektedir.

*Ayetlerden de bu manada ifadeler mevcuttur. “Allah'a davet eden, salih amel için çalışan ve: "Ben gerçekten müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?” (41: 3). İslam'da çalışmadan ibadet etmek ve kendini sadece dine adayarak dünya işlerinden sıyrılmaya anlayışı mevcut değildir. Hz. Peygamber bir defasında mescitte bir adamın sürekli ayrılmadığını ve ibadetle meşgul olduğunu görmüş ve kendisine finansal olarak geçimini nasıl sağladığını sorduğunda, bazılarının kendisine maddi yardım ettiği cevabını aldığı anda ise kendisine yardım edenlerin kendisinden daha hayırlı olduğunu ifade ederek dışarıda rızıkını aramak için halal yolda çalışanların, sürekli ibadet edenlerden üstün olduğu mesajını vermiştir. Başka bir hadisinde ise insanın suda yürüyen adam gibi olduğunu ve suda yürüyenin de islanmaması mümkün değildir diyerek dünyada yaşadığı müddetçe çalışmak ve zahmet çekmek gerektiğini anlatmıştır. Ayrıca çalışma, İslam dininde bir tür cihat anlamında kabul edilmiş ve kendisi, ailesi ve akrabalarına bakmak için çalışanların Allah yolunda mücahitler olduğu ifade edilmiştir (Ahmad, 2011, s. 596).*

Bir defasında yardım için Hz. Peygambere müracaat eden yoksul bir adama evinde varlık olarak nelere sahip olduğunu sormuş ve sadece bir su kabı ile bir hasır olduğu cevabını aldığı anda onları getirterek iki dinara satmış ve bir dinarı ile kendisi ve çocuklarına eklemek almasını diğer dinarıyla da bir balta almasını emretmiştir. Baltaya kendisi bir sap yaparak kıra giderek odun kesip pazarda satmasını emretmiş ve durumu iyileşene kadar kendisine görünmemesini istemiştir. Birkaç hafta sonra adam döndüğünde üzerine giydiklerinden kimse tanıyamamış ve çalışması sonucunda kendisi ve ailesine yiyecek ve giyecek aldığı daha önce sattıklarını da geri satın aldığı şimdi de kimseye muhtaç olmadan kendi başının çaresine bakabildiğinden çok şükrettiğini ifade etmiş Hz. Peygamber de onun bu davranışından memnun olmuş ve takdir etmiştir (Ebû Dâvud, Zekât, 1641 no'lu hadîs, İbn-i Mâce., Ticârât, 2198 no'lu hadîs).

Dilenen el kırılış şeklinde beddualar ettiği bilinen Hz. Peygamber (SAV) çalışmanın esas fazilet olduğu ve kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmaya gayret ederek kanaatle hareket etmek gerektiğine dair pek çok tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin; “*Kim*

*malını artırmak için el açarsa, bu dilenerek elde ettiği mal kıyamet gününde yüzünde cırmalama yarası ve cehennemde yiyeceği kızgın taş olur. O halde, isteyen az malla yetinsin, isteyen de (dilenerek) malını çoğaltmaya çalışsın. Kanaat eden aziz tamahkarlık eden zelil olur.”* buyurmuştur. (Tirmizî, Zekât, 653 no’lu hadis)

İş ahlakını olumsuz olarak etkileyen bir husus da iktisatsızlık ile israfa girmekten dolayı başkalarına muhtaç hale gelmektir. Risale-i Nur külliyyatı iktisat risalesinde belirtildiği üzere, bu duruma düşenlerin kendi çalışmalarına ve ücretlerine kanaat etmeyerek sürekli fazla için arayış içerisine gireceklerinden dolayı iş verimliliklerinin düşeceği ve bu yüzden de zillet ve dilencilik kadar çok kötü sonuçlarının olabileceği söylenebilir. İktisatsızlık yüzünden insanlar neticede sürekli devlet kapısından bir şeyler beklemek durumunda kalacaklarından devlet bütçesinden sosyal harcamaların artması ve üretken olmayan harcamalarla ekonominin zor duruma girebileceği riskini dikkate almak gerekir.

### **5.5. Adil Ücretler**

Bir İslam toplumunda daha yüksek istihdamın, temelde emek/sermaye oranının düşürülmesi ile sağlanabileceği iddiası, işçilere "adil" ücret ödenmesi gereği ile desteklenir. Bu, soyut terimler ile ifade imkân bulamaz. Fakat açıktır ki, (niteliksel planda) dengenin sağlanması, ihtiyaç "adil: tam" ücret düzeyinin asgari sınırının belirlenmesi ile olabilir. Piyasa ücreti, piyasanın her iki tarafı açısından da "sömürücü" olmayacaktır. Ne patronların kısma yönündeki aşırı hırsına ne de sendikaların aşırı isteklerine göre ücret düzeylerini belirleme fırsatı verilemez. Ama böyle demek, bu faktörlerin İslam toplumlarında olmayacağı anlamına gelmez. Bu konuda üzerinde durulması gereken bir husus da, asgari ücretle veya kayıt dışı sektörde daha aşağıda ücretlerle istihdam söz konusu olurken, sendikaların mevcut kadrolar için sürekli yüksek düzeyde ücret talep etmeleridir. Sendikaların görevi işçilerin insan onuruna yakışır bir ücret ve refah düzeyini savunmaktır zaten. Daha düşük ücretle çalışanların haklarını korumak, ücretler arasında gelir adaleti tesisi etmek yönetenlerin sorumluluğudur. Buradan bakılırsa yönetenlerin kendilerinin astronomik ücret almalarını açıklamak zorlaşmaktadır. Tüm çalışanlar arasında gelir

dengesini sağlamak, insan onuruna yakışır hayat standardı tesis etmek yönetimin sorumluluğu olarak değerlendirilmelidir. Açlık, yoksulluk sınırındaki en düşük ücrete göre diğer çalışanların gelirlerini belirlemek değil, tüm çalışanların refah düzeyini yükseltecek önlemler alınması öne çıkmalıdır. Bu durum her insanın eşit olduğu tezini savunan İslami bakış açısının da bir gereğidir. Ayrıca sendikalara müdahale edilmesi çalışmada savunulan liberal ekonomi kurallarıyla da uyumlu görünmeyebilir. Bu durum, işçiler arasında gelir adaletsizliğini, ücret işsizliğini ve dolayısıyla düşük ücretlerle kayıt dışı istihdamı arttırmaktadır. Sendikaların da ikna edilerek mevcut kadrolara daha yüksek ücret yerine daha fazla istihdam ve adil ücret düzeyinin oluşturulması için çaba gösterilebilir.

İnsana ve topluma faydalı olan çalışma ortamlarını da dikkate almak gerekir. Özellikle memuriyet veya amirlik gibi görevleri geçim kaynağı olarak görmek hoş görülmemiştir. Çalışmak esas olduğu gibi sanat, ticaret ve ziraat sektörlerinin fitrata uygun ve üretken olduğu halde memurluk ve idareciliğin geçim kaynağı haline getirilmemesine özellikle parmak basılmaktadır:

*“Maişet için tarîk-i tabîî ve meşru' ve zihayat; san'attır, ziraattır, ticarettir. Gayr-ı tabîî ise, memuriyet ve her nev'iyile imarettir. Bence imareti, ne nam ile olursa olsun, medar-ı maişet edenler bir nevi cerrar ve aceze ve seeledir. Fakat hilebaz kısmında... Bence memuriyete veya imarete giren, yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir. Yoksa yalnız maişet ve menfaat için girse, bir nevi çingenelik eder”* (Nursi B. S., 1993, s. 39).

Yeni kamu yönetimi kuramında gibi pek çok çağdaş teori ve yaklaşımlar bürokrasinin verimsizliğine ve kamu yönetiminin hantallığına vurgu yaparak devletin küçültülerek ekonomide rekabet ortamında işlerin yürütülmesi için gerekli sağlıklı ortamın oluşturulması gerekliliği savunulmaktadır. Bunların ardında yatan sebep, devlet sektöründe ve memuriyette performansın gözetilememesi, amir ve yöneticilerin işi tam anlamıyla sahiplenememesi, yönetici ve görevlilerin atamalarında politik etkiler ve yakınlık ilişkilerinin gözetilmesinden dolayı meydana gelen hantallıkla mücadele edebilmenin olanaksız hale gelmesidir.

Bu nedenle de sanat, ziraat ve ticaret en verimli ve üretken sektörler olmalarından dolayı insanların devlet memuriyeti aramaması ve bürokraside imkânlardan yararlanma yarışı ile yükselme telaşına kapılmanın önüne geçilmesi gerekir. Hizmet maksadıyla ve kamu yararı gözetme düşüncesi dışında gelir kapısı olarak görülmesinin önüne ancak imanlı bireyle ve şuurlu vatandaşlar karşı çıkabilirler. Günümüzde “üretim”in ne olduğunun doğru tanımlanması ve doğru algılanması gerekir. Kamuda olup ta bilim, sanat, teknoloji vb. alanlarda üretimde bulunanlar hizmet üreticileri kapsamında değerlendirilebilirler. Ancak kendi işini ihmal etmesi söz konusu oluyorsa burada manevi saikleri de dikkate almak gerekir. Kamuda hantallaşmanın olduğu genel kabul gören bir yaklaşım olmakla birlikte buna yol açan liyakatsiz yöneticiler, siyasi tarafgirlik, mesailerin iyi tanzim edilmemiş olması, emniyet ve güvenin tesis edilmemesi ve yardımlaşma düsturunun yaygınlaşmaması gibi önemli etkenler mevcuttur. Ayrıca insanların liberal ekonomi koşullarında iş güvencelerinin olmaması, “güvenlik” ihtiyacına yönelik olarak iş güvencesi aramaları, gelecek endişelerinden kurtulmak istemeleri anlaşılabilir bir durumdur. Ancak kamudaki verimsizliği engelleyerek üretkenliği arttıracak bir takım önlemlerin de alınabilmesi gerekir.

Kuran’da Hz. Musa’nın Hz. Şuayb için sekiz yıllığına ücretli olarak çalışmasından bahsedilmektedir (28: 27). Başka bir yerde, insanlara bir duvar örmesi karşılığında ücretinin verileceğinden de bahsedilmektedir (18: 94). Ancak o tekliflerini reddetmekte ve onlara kendi emeklerini organize ederek böyle bir duvar inşa edebilecekleri noktasında fikir verdiği belirtilmektedir. Kuran’da aynı zamanda zekâtın toplanması ve dağıtılması için ücretli çalışanların kullanılabileceği de yer almaktadır (9: 60). Hz. Peygamberin hayatı boyunca Suffa ehli diye adlandırılan ve mescidinin yayında yaşayan bir grup sahabe vardı ve bunlar aynı zamanda ilk kamu görevlileri olarak kendilerini adanmış insanlar olarak ortaya çıkmışlardır (Ahmad, 2011, s. 597). Bu noktada günümüzdeki sosyal güvenlik sisteminden ayrılmaktadır. Çünkü gayri meşru faaliyetlerden de vergiler alınabilmekte ve sosyal güvenlik fonları çoğunlukla faizle nemalandırılmaktadır.

Kuran'da belirtildiği üzere ücretler bir hak olarak kabul edilmeli kesinlikle çalıştırmanın bir ihsanı olarak görülemeyeceği belirtilmiştir. *“onlar ki inanırlar ve hayırlı işler yaparlar... onlardan kazançları asla geri alınamaz”* (95: 06). Hz. Peygamber önceden ücret üzerinde anlaşma yapılmadan işe konulmasını yasaklamakla modern hukukun son zamanlarda sözleşme hukuku ile vardığı noktayı 14 asır önce tesis etmiştir. Ücretlerle ilgili ikinci kural da onun yeterli düzeyde olmasıyla ilgilidir ki ücret, işçinin temel ihtiyaçlarını giderecek düzeyde olmalıdır. Buna göre İslam, sadece asgari ücretten bahsetmemekte aynı zamanda yaşayan bir ücretten de bahsetmiş olmaktadır. Kuran'da “maruf olan” (2: 233) ifadesi kullanılarak o yöreye has ve genel kabul görmüş olan teamüller ve iyi uygulamalar da esas alınabilmektedir. Dolayısıyla ücretlerin de ekonomik teamüller, genel gidişat ve konjoktürel durumlara göre belirlenebileceği söylenebilir (Ahmad, 2011, s. 598).

Hz. Peygamberin bu konuda pek çok hadisleri mevcuttur. *“bir işçi ortalama olarak iyi yiyecek ve giyeceğe sahip olabilmeli ve yapabildiğinin üzerinde de işle yüklenmemelidir”, “onları temel ihtiyaçlar noktasında memnun kıl”, senin altında çalışanlar senin kardeşlerin gibidir ancak Allah sana yardımcı olarak göndermiştir. Dolayısıyla bir kardeşi kendi altında çalışan kimse yedirdiğinden yedirmeli ve giydirdiğinden de giydirmelidir”, “her kim ki bir amme hizmetine girerse ona ev sağlanmalı, evlendirilmeli ve bir binek sağlanmalıdır”*. Ayrıca Hz. Ömer zamanında da askeri personelin ücretlerinin onların hizmet süreci, performansları ve bilgi düzeylerine göre sabitlendiği bilinmektedir. (Ahmad, 2011, s. 598).

Ücretlerle ilgili olarak üçüncü bir ilke olarak ücretlerin mevcut koşullar çerçevesinde enflasyon, bölgesel fiyat farklılıkları ve ihtiyaçlara göre ayarlanabilir olmasıdır. Hz. Ömer, şehir ve işçinin ihtiyaç ve durumunu gözetecek bir ücret sistemi uygulamıştır. Hz. Peygamber de ganimet paylaşımında evli olanlara bekârlara nispeten iki kat pay ayırmakla kişilerin durumlarının gözetilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Ahmad, 2011, s. 599).



Dördüncü ilke de zamanında ücret ödemesinin yapılmasıdır. Hz. Peygamber bir hadisinde “işçiye alındaki ter kurumadan ücretini verin” şeklinde emir buyurmuştur. Diğer bir hadisinde “zengin zenginliğine rağmen işçinin ücretini erteleyemez ki bu bir suçtur” şeklinde ifade buyurmuştur. Ancak her halükarda işçi ile işveren arasında önceden ücretlerin günlük, haftalık veya aylık olarak ödenebileceği noktasında anlaşma yapılabilir (Ahmad, 2011, s. 599).

Beşinci ilke, ücretlerin tam olarak ödenmesidir. Kuran’da, “*kadın erken fark etmeyerek hiç birinizin çalışması kaybolmayacaktır*”(3: 195) şeklinde ayet mevcuttur. Hz. Peygamber de “*Allah ahiret gününde işçinin emeğini suiistimal eden, onun hakkını tam vermeyen kimselerin düşmanı olacaktır*” ifade etmiştir. Bu hadisten de hakların tam olarak verilmesi gerektiği ile birlikte kimsenin zorla çalıştırılmayacağı ve angaryanın yasak olduğu da ortaya konulmaktadır (Ahmad, 2011, s. 600).

## 5.6. Gelir Dağılımı Adaleti

İslam’ın kardeşliğine ve sosyal ve ekonomik adalete bağlılığı göz önüne alındığında, gelir ve servetin gayri safi eşitsizlikleri sadece onun ruhuna itiraz edebilirdi. Bu türden eşitsizlikler, İslam’ın yaratmak istediği kardeşlik duygularını teşvik etmekten ziyade sadece yok edebilirdi. Ayrıca, tüm kaynaklar Allah’ın tüm insanlara armağanı olduğu için (Kur’an-ı Kerim, 2: 29), neden servetin belirli kimselerde yoğunlaşmalarını gerektiğini düşünmek için bir sebep yoktur. Bu nedenle, İslam, haklı adaleti vurguluyor ve kendi sistemine, gelir ve refahın yeniden dağıtımı için bir program sunuyor. Böylece, her bireyin, insanın ahlaki ve saygın olduğu ve Allah’ın vekili olarak var olan insanın onuruyla uyumlu bir yaşam standardı garantilenmesi sağlanıyor.

Peygamber’in ilan ettiği gibi, " komşusu aç iken kendisi tok olan" gerçek bir Müslüman değildir. Bu yüzden İslam, adaletli adalet ve Sisteminde aşağıdaki beş temel unsuru içerdiği düşünülen bir ulusal program bulunmalıdır:

- Eğitim için düzenlemeler yapmak

- İşsizlere kazançlı bir iş bulmak onların yeteneklerine göre iş aramak için yardım sağlamak; çalışanlar için “adil” bir ücret sistemi uygulamak,
- İşsizlik ve mesleki tehlikelere karşı sigorta için zorunlu düzenlemeler yapmak: yaşlılık emekli maaşları ve hayatta kalanlar, bunu sağlamayı başarabilenler için fayda sağlamak, Özürlü, fiziksel ya da zihni engeller ya da yaşlanma nedeniyle kendilerine destek veremez ya da sahip oldukları saygın bir yaşam standardına erişemezler.
- Zekatın toplanması ve dağıtılması ve rahmetli bir kişinin mülkünün bölünmesiyle ilgili İslami öğretileri İslami toplumdaki gelir ve servetin dağıtımını hızlandırmak için zorlamak

Kuran'ın sözleriyle: "*Sadece sizin zenginlerinizin arasında dolaşmak için servet devam etmez*"(59: 7). İslami devletin her bir birey için saygın bir yaşam standardı sağlaması, kendi ihtiyaçları ile ilgilenememesi ve dolayısıyla yardıma ihtiyaç olanların gerekli yardıma kavuşturulması gerekir. Hz. açıkça şöyle beyan etmiştir: "*Allah'ın, Müslümanların işlerine karşı bir yönetici yaptığı ancak onların ihtiyaçlarına ve yoksulluğuna karşı kayıtsız kalan kişinin kendi ihtiyaçlarına karşı da Allah kayıtsız kalacaktır*" dedi. Ayrıca şunları söylemiştir: "*Muhtaçlar bizim sorumluluğumuzdadırlar ve yönetici [devlet] hiçbir destekçisi olmayanın destekçisidir*", Bu ve diğer benzer hadisler İslami öğretilerin özünü sosyal güvenlik alanında bırakmıştır (Çapra, 1979:16).

## SONUÇ

Ekonomi insan tercihlerine göre şekil almaktadır. Her tercih insan yaşamını ve hayatının devam ettirilmesiyle ilişkili olduğundan dolayı bir istihdam ve sosyal politika alt yapıya dayandırılabilir. Kuşkusuz tüketici olarak hane halkının üretici, istihdam edici ve vergi veren olarak yatırımcıların harcama alanları ve miktarları ile ilgili tercihleri ekonomideki sorunları ve çözümleri belirleyen davranışlarına göre makro ve mikro ekonomik değişkeler etkilenmektedir. Araştırma sorularımız aşağıdaki şekilde cevaplanabilmektedir:

- *İslam dini istihdam ve sosyal politika açıdan analiz edilebilir mi?*

İslam dini, sadece inanç esaslarını değil, aynı zamanda yaŖam biçimini de belirlemektedir. Bu nedenle sosyal politika kapsamındaki her türlü araç ve uygulama kuŖkusuz İslami referanslarla değerlendirilebilir.

Herhangi bir toplumda, hükümet kuruluŖları yasaları yürürlüğe koymakta, politikalar üretmekte ve kaynakları tahsis ederken mevcut olan dini ve kültürel referansları da dikkate almaktadırlar. Kamu politikası, genel olarak bir hükümet kuruluŖu ya da onun temsilcileri tarafından ilan edilen belirli bir konuyla ilgili bir yasalar sistemi, düzenleyici önlemler, eylem alanları ve finansman öncelikleri olarak tanımlanabilir. Bireyler ve gruplar genellikle kamu politikasını din, eğitim, evre, savunuculuk veya çıkar gruplarının harekete geçirilmesi yoluyla Ŗekillendirmeye alıŖırlar. Kamu politikasını Ŗekillendirmek, Batı tarzı demokrasilerde, diğer hükümet biçimlerinden daha farklıdır. Ancak sürecin her zaman politika yapıcıları lehine etkilemek için çıkar gruplarının çabalarını içerdiğini varsaymak makul olacaktır (Kilpatrick, 2000).

Bazı vakalar, tam istihdam taahhüdü, merkezi hkmetler ile yerel refah sağlama arasındaki iliŖkiler, dini cemaatler, hayırseverler ve hayırsever kuruluŖların katkıları, vatandaŖların ve sivil toplum örgütlerinin katılımı, vb. gibi sosyal politika dŖncesini vurgulamaktadır. EŖitsizlięin birçok insanın yaŖamını etkilediği, geleneksel olarak sosyal politika olarak dŖnlen politika alanlarının pekiŖtirilmesidir. İslam dini burada özellikle zayıfların korunması, muhtaçlara yardımda bulunulması, dünyevi mal ve varlıklara aldanılmaması ve hakkaniyetli bir adaletli sistemin tesisi edilmesini gerektirdiği için sosyal politikaların da bu hususları dikkate alması gerektiği söylenebilir. Zayıflar, muhtaçlar, yetimler, miskinler ve yolda kalanlar gibi insan grupları sosyal politikaların hedef kitlesini oluŖturmaktadır. İslam dini de bunlar gibi kesimlere isteyerek yardım etmekle Allah rızası ve ebedi saadet iliŖkilendirilmektedir. Hatta, ihtiyaç fazlası veya kullanılmayan eski eŖyaların değil, asıl değerli görülen ve sevilen varlıkların verilmesi teŖvik edilmektedir. "*Sevdięiniz Ŗeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe eremezsiniz. Her ne infak ederseniz, Ŗphesiz Allah onu bilir.*" [l-i İmran, 92] ayeti tek baŖına sosyal politikaların kamu zoru ile değil, İmanın bir neticesi itibariyle gerçek insanîyetin

gösterilmesi yoluyla ortaya çıkarılmasını sağlama noktasında dikkate değerdir. Buna benzer pek çok ayet, hadis ve kutsi uygulamalar vardır. Dolayısıyla İslam, sosyal politikaya içtenlik, samimilik ve fedakârlığı katarak ciddi katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de İslam dini sosyal politika kapsamında analiz edilebilmekle birlikte ortaya koyduğu orijinal ve fitri yaklaşım takdire şayandır.

- *Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin istihdam ve sosyal politika temellerini ortaya koyabilmeye katkıda bulunabilmekte midir?*

Risale-i Nur içerisinde sosyal hayat anlamında kullanılan “*hayat-i içtimaî*” ibare olarak 360 yerde geçmekle birlikte istihdam ve sosyal politika başlığında her hangi bir risale mevcut değildir. Ancak Kuran ve Hadis ışığında yapılan bazı tefsirlerde bu hususlarda çıkarsamalar yapabilmek olanaklıdır. Örneğin, İstihdam politikasında göze çarpan önemli bir husus istihdam alanlarının belirlenmesi ve kamu otoritesi tarafından düzenlenerek verimli istihdam alanlarının desteklenmesidir. Bu konuda Bediuzzaman, Osmanlı’da yabancı unsurların zenginleşmesine rağmen yerli Müslümanların fakirliğinde etken olan sebeplerden birisini de, gayr-i Müslimlerin ticaret ve sanatta ilerlemeyi esas tutmalarına ve bunun karşılığında Müslümanların da memuriyet ve askerlikte istihdam edilmelerini göstermiştir. Dolayısıyla, insan kabiliyetlerinin inkişaf etmesini engelleyen kısır alanlarda istihdam yığılmalarının önlenerek verimli hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Ücretler, çalışma koşulları ve saatleri, adalet, hizmet sözleşmesi, sendikalar ve toplu pazarlık, kar paylaşımı, eşitlik ve ayrımcılık, sosyal güvenlik, liyakatli olanlara öncelik ve çalışan sorumlulukları gibi sosyal politika kapsamına giren her husus aslında tevhid noktasından bakılarak çözümlenebilir. Dünya hayatının geçiciliği ve geçici bir ömür sermayesi ile ebedi bir hayat kazanma yolunda gayret göstermek, insanlığa yararlı işler yapmak ve kimseye zarar vermemeye çalışmak temel ilkelerdendir. Bu açıdan bakıldığında işçi-işveren ilişkileri de kendiliğinden düzene girer.

İnsanlığın yararına olan ve insanları nefisperestlik ve dünyaperestlikten muhafaza edecek olan her türlü sosyal politika İslami açıdan sakıncalı değildir. Ancak sosyal giderlerin bütçe üzerinde oluşturduğu yük dikkate alındığında insanların tembelliğe düşmemesi, başkalarının sırtından geçinmeye çalışması veya haksız kazanç elde etmesine olanak sağlayacak sistematik açıkların ve kontrol zafiyetlerinin de giderilmesi gerekir. Bu da “*düşünmüyor musunuz? tedbir almıyor musunuz? ve akıl etmiyor musunuz?*” gibi farklı surelerde defalarca geçen Ayetlerde ifade edilen hususlara uygun olmalıdır.

Ekonomik istikrar için emekten rasyonel olarak faydalanmanın yolu, emeği daha faydalı olacak istihdam alanlarına sevk etmektir. Emeğin üretici olmayan (unproductive) ve ekonominin büyümesine fazla katkıda bulunmayacak yerlerde harcanması, bir israf olacağı gibi ekonomik olarak optimum bir istihdam politikası da bu durumu kabul etmez.

İstihdam politikası ile ilgili olarak Bediuzzaman, üretici olan emeğin esas olduğunu ve memuriyet gibi ihtiyaç dışı veya lüzumsuz kadrolarda insan kabiliyetlerinin köreltilmemesi gizli işsizliğe (masa başı işsizlik) yol açmaması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir (Nursi B. S., 1993, s. 32): “Biz, gayri tabii ve tembelliğe müsait ve gururu okşayan imaret maişetine el atıp belamızı bulduk. Maişet için tabii ve meşru ve zihayat sanattır, ziraattır ve ticarettir. Gayri tabii ise memuriyet ve her nevi imarettir.” Denilerek sadece memurluk ve kamu çalışanı olmak noktasında beklenti içerisinde olunmasını ve bunun bir geçim kapısı olarak görülmesini uygun karşılamamıştır. Fıtri meslekler olarak ziraat, sanat ve ticaret sektörlerini göstermiştir. Memurluk ve kamu sektöründeki istihdamın ise toplum yararına düşünceye sahip olmak ve milli hamiyet gibi duygularla hizmet edilmesinin doğru olduğu savunulmuştur. İslam’ın emrettiği şekilde iktisat etmeyen ve haram kıldığı israfa düşenlerin çok olduğu toplumlarda devlet kapısından yardım beklentileri artacağı ve dolayısıyla bütçe dengesizlikleri, borçlanma ve faiz işlerine bulaşma gibi ekonominin temellerini olumsuz etkileyecek bozucu etmenler ortaya çıkacaktır. Ancak iktisadın sadece kamu sektöründe değil aile ve toplum için de yaygınlaşması, israf ve yersiz harcamadan sakınılması

durumunda hem ekonomi ve hem de kamu sosyal politikaları zorlanmadan başarılı bir şekilde uygulanabilecektir.

Osmanlı Devletinin son yıllarında ekonomik ve siyasi olarak çöküşün arifesinde belirtilen bu tahlilden şu sonuca varılabilir ki; optimum bir istihdam politikası için devletin hantal ve gereksiz bürokrasiden kurtarılarak memuriyet kadrolarını azaltması, ihtiyaç dışı kadroları tasfiye ederek verimlilik ve liyakat esasına dayanan bir politika izleyerek, sanat, ziraat ve ticarete serbestiyet, iş bölümü ve uzmanlaşmanın önünü açan ve bunun için temel eğitim programları hazırlaması gerekmektedir. Bu amaçla teşvik tedbirleri ile KOBİ'lere etkin ve uzun döneme yaygın desteklerin yapılması ve eğitim alanında sanat okullarına büyük önem verilmesi ile birlikte üniversite-iş dünyası işbirliğini ve ortak çalışmasını sağlayacak tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Üniversite-iş dünyası iş birliği, teori ile uygulamanın birleştirilmesi ile gençlerin piyasayla yakınlaşması ve kısa zamanda tecrübe ve iş sahibi olmasına yardımcı olması noktası ile bilim ve teknolojiye araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin artması noktalarında büyük öneme sahiptir.

Sosyal politikayı yakından ilgilendiren bir husus ise faizin haram kılınıp zekat emrinin yerine getirilmesidir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus sosyal politika hedefleri içerisinde olan toplumsal huzur ve sosyal dayanışma ile iş barışı gibi temel konulardır. Risale-i Nur, sosyal sınıflar arasındaki dengenin ancak Kuran'ın koyduğu ölçülerle korunabileceğini vurgular. Kuran'ın insana yönelik en temel prensibi olan "ubudiyet üzere yaşamak," ancak bu şekilde mümkün olmakta; öte yandan, ancak kendi vazifesini yaparak rızık vermek noktasında Allah'ın vazifesine karışılmadan ubudiyet üzere yaşandığı sürece bu denge muhafaza edilebilmektedir. Said Nursî'ye göre, sosyal dengeyi bozan en önemli iki unsur, faizin varlığı ve zekâtın uygulanmamasıdır. Bu iki unsurdan faizin toplumsal hayattaki temelindeki yansımada "Sen çalış, ben yiyeyim," yaklaşımının olduğunu ve zekât emrine uymamanın temelinde ise "Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne" anlayışlarının yattığı ifade edilmektedir. Çünkü mevduat sahibinin paralarıyla verilen kredileri alan esnaf, sanatkar, yatırımcı veya tüketici kendi çalışmasıyla mevduat sahiplerini beslemektedir.

Mevduat sahiplerinin hiçbir riskleri olmadığı gibi kredi kullananların iflas etmeleri durumunda bile faiz alacakları katmerli bir şekilde mal varlıklarının tasfiyesi ve icraya verilmesiyle de olsa mutlaka garantili bir şekilde tahsil edilmektedir. Bu da mevduat sahiplerinin zenginleşmesine ve merhametesizleşmesine yol açmaktadır. Zekat verilmemesi de gene başkasının aç olmasıyla ilgilenmemek ve dolayısıyla fakirlerden hürmet ve saygı görmemelerinden dolayı sınıflar arasında açılan makas suç oranlarının yükselmesine, ihtilal ve fesatlıkların artmasına yol açmaktadır. İnsanlık tarihindeki karışıklıkların, fesadın, ihtilallerin ve ahlaki bozukluklarının temelinde, bu iki anlayışın yattığı savunulmaktadır. Bu da sosyal politikaların kamu maliyesi üzerinde ciddi bir yük olarak kambur oluşturmaya ve asayiş ile toplumsal huzursuzlukların önlenememesi anlamına gelmektedir. Kuran ile Hadis ışığında yapılacak uygulamaların ihlas ve gerçek tahkiki iman ile desteklenmesi durumunda sürdürülebilir sonuçlar vereceği kuşkusuzdur.

Sonuç olarak sosyal politika kurgusu ve uygulamaları hakkında aşağıdaki sonuçlara varılabildiği görülmüştür:

1. Devletin yardımlara aracılık etmesi İslam dininin ilkeleriyle çatışmamaktadır. Zira bu hususta pek çok delil mevcuttur.
2. Sosyal politikaların karmaşık ve çetrefilli olmaması gerekir. “*kolaylaştırınız zorlaştırmayınız*” hadisi dikkate alındığında olabildiğince basit bir süreç işletilmeli, gereksiz bürokrasi ve formaliteler ortadan kaldırılarak kendi derdiği ve ihtiyacını nasıl ve nerede ortaya koyamayanların da dikkate alınması gerekir.
3. Sosyal yardımların insanları yardım bağımlı hale getirmemesi gerekir. Zira İslam’da “*ancak çalıştığınızın karşılığı vardır*” mealinde pek çok hüküm mevcuttur. Çalışmak, fedakârlık, izzetlilik ve paylaşım esastır. Balık vermek yerine balık tutma sanatı ve imkânları kazandırılarak yardım yapılmalıdır.
4. Sosyal politikalar istihdam olanaklarını kolaylaştırıcı ve piyasadaki bilgi eksikliğini gidermeye yönelik olmalıdır. Aynı kimselere birden fazla yardım kuruluşunun ödeme yaptığı durumlar olduğu hiçbir yerden yararlanmayan kesimler de olabilmektedir. Kimlerin gerçekten muhtaç oldukları ve kimlerin yardımları suiistimal ettikleri veya gerçek muhtaç olmadığı

- halde bunu haksız bir ekonomiye dönüştürdükleri noktasında sistematik görev sorumluluk alanları ilgili kurumlar için belirlenerek periyodik araştırmalar yapılarak kamu oyu ile paylaşılmalıdır.
5. Sosyal politikalar insanlar arasında yardımlaşmayı teşvik edici olmalıdır. Gönüllü hizmet verme, kardeş aile, manevi babalık vb. gibi sistemler geliştirilerek insanların birbirilerine yardımda bulunması kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir. Özellikle büyükşehirlerde pek çok kimse muhtaç akrabası da olmayınca nereye nasıl yardım edeceğini bilmediğinden bazen yapılan yardımlar dernek veya vakıf görünümündeki menfaat şebekelerini beslemeye yönelebilmektedir. Bu riski dikkate alan kontrol önlemleri geliştirilmelidir.
  6. Sosyal politikalar aile birliğini ve yakınlar arasında yakın dayanışmayı gönüllülük ve karşılıklı rıza esasıyla teşvik etmelidir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hüküm sahibi olduğu noktasında “*erricalukavvamunealennisa*” (Nisa-34) gibi pek çok ayet ve hadis mevcuttur. Bu nedenle dini referanslara dayanan toplumsal geleneklerin de dikkate alınması gerekir. Yoksa Avrupa ülkelerindeki uygulamaların örnek alınması yoluyla ve kadınlara fazla hak verme eğilimiyle özellikle eşlerin arasındaki sevgiyi ve sadakati zedeleyecek şekilde sosyal politika tesis edilmesi aile birliğini, suç meylini ve toplumsal dayanışmayı olumsuz etkileyebilir.
  7. Gerçek anlamda tahkiki imana sahip olan ve dinini doğru kaynaklardan öğrenen Müslümanların dilenmeyerek kendi izzetleriyle ayakta kalmaya ve başkalarına yardımda bulunmaya çalışacakları kuşkusuzdur. Bu nedenle maddi yardımlar yanında belki de öncelikli olarak manevi yardımların yapılarak insanların hayatın gayesi, fazilet ve rızayı ilahi noktasında eksikliklerinin giderilmesi de sosyal politikalar kapsamında değerlendirilmelidir.

## KAYNAKÇA

ABU –HÜSEYİN Muslim al-Nisaburi, **.SahihMuslim** (Cairo: 'Isa al-Babi alHalabi,1955), vol. I



- ABU YUSUF Yakubibnİbrahim, **Kitab a/-Kharaj**, 2nd ed. '(Cairo: alMatba'ah al-Salafiyah, A.H. 1352)
- AHMAD, I. (2011). **ReligionandLabor: Perspective in Islam**. TheJournal of LaborandSociety, 589-620.
- ANSARÎ, M. (1994). **İslamicPerspectives on Sustainable Development**. TheAmericanJournal of IslamicStudies, 394-402.
- ARAVACİK E. D. (2018) **Social Policy and the Welfare State**, DOI: 10.5772/intechopen.82372 <https://www.intechopen.com/online-first/social-policy-and-the-welfare-state> [Erişim: 19-06-2019]
- ASTRÖM, Z. H. (2011). **ParadigmShiftforSustainable Development: TheContribution of Islamic Economics**.Journal of EconomicandSocialStudies, 73-84.
- CAMPOS-MATOS I., KAWACHİ I. **Avrupa ülkelerinde sosyal hareketlilik ve sağlık: Refah rejimi türü önemli midir?** Soc. Sci. Med. 2015; 142 : 241-28. doi: 10.1016 / j.scsescimed.2015.08.035.
- CANBAY, T., & Demir, M. (2013). **Türkiye' de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı**. Yönetim ve Ekonomi, 303-317.
- CARİTAS, **Europa Refah Devletinin Geleceği: AB Ülkelerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma**. [(15 Şubat 2018'de girildi)];Online olarak erişilebilir :[http://www.caritas.eu/sites/default/files/publication\\_caritas\\_europa\\_-\\_future\\_welfare\\_state\\_0.pdf](http://www.caritas.eu/sites/default/files/publication_caritas_europa_-_future_welfare_state_0.pdf) .
- ÇAYIROĞLU, Y. (2014). **İslâm İktisadının karakteristik özellikleri**. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 149-183.
- ÇAPRA, Muhammed Umar, (1979), **The İslamic Welfare State and its role in the economy**, Theİslamic Foundation, Liecester, UK,
- DUMLU, E. (2011). **Zekât, Kamu Harcamalari Açısından**. Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 218-252.
- EASPD, Avrupa Engelliler Derneği, **Avrupa çapında Sosyal Refah Sistemleri**. [(15 Şubat 2018'de girildi)];Online olarak erişilebilir : [http://www.easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/SensAge/d4-social\\_welfare\\_systems\\_across\\_europe.pdf](http://www.easpd.eu/sites/default/files/sites/default/files/SensAge/d4-social_welfare_systems_across_europe.pdf) .
- EİKEMO T.A., HUİSMAN M. **Farklı refah rejimlerinde eğitim seviyesine göre sağlık eşitsizlikleri: yirmi üç Avrupa ülkesinin**

- karşılaştırılması.** Sociol. Sağlık İln. 2008; 30 : 565-582. doi: 10.1111 / j.1467-9566.2007.01073.x.
- ERDAL L. Türkiye’de Sosyal Politika ve Koruyucu Aile Hizmet Modeli. Sosyoekonomi. 2014;22:171-192.:  
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/197793> [Erişim: 19-06-2019]
- GUNDOLF, K., &Filser, M. ( 2013). **Management Researchand Religion: A Citation Analysis.** Journal of Business Ethics, January1,, 177–185.
- FENGER H. **Orta ve Doğu Avrupa'daki Refah Rejimleri: Komünizm Sonrası Ülkeleri Refah Rejimi Tipolojisine Yerleştirme.** [(15 Şubat 2018'de girildi)];Çevrimiçi:[http://www.learneurope.eu/files/9913/7483/4204/Welfare\\_regimes\\_in\\_Central\\_and\\_Eastern\\_Europe.pdf](http://www.learneurope.eu/files/9913/7483/4204/Welfare_regimes_in_Central_and_Eastern_Europe.pdf) .
- HALDUN, İ.-i. (1968). **Mukaddeme.** İstanbul: 1,2,3 Cilt, Çev: Z.Kadiri Urgan.
- JHA, Y. (2013). **Examiningthe Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance.** IslamicSciences, Vol. 11, 169-181.
- HUSSAİN, D. (2012). **SocialPolicy, Cultural Integration andFaith: A MuslimReflection.** SocialPolicyandSociety, 11(4), 625-635. doi:10.1017/S1474746412000292
- KENNET P. Introduction: The changing context of comparative social policy. In: A Handbook of Comparative Social Policy. UK: Edward Elgar Publishing; 2004
- KHAN, M. F. (2013). **Theorizing Islamic Economics:Searchfor a Framework forIslamicEconomic Analysis.** IslamicEcon., Vol. 26 No. 1, 203-236.
- KİLPATRİCK, Dean G. (2000), **Definitions of PublicPolicyandtheLaw,** NationalViolenceAgainstWomenPreventionResearch Center
- KLEİNMAN M. (2006) **Crisis? What Crisis? Contunity and Change in European Welfare States.** In: Buğra DA, Keyder Ç, editors. Sosyal Politika yazıları. 2th ed. İstanbul: İletişim Yayınları;
- KOEHLER, B. (2011). **The Economist MohammedIbn Abdullah (570 – 632).** EconomicAffairs, 109-114.

- MARSUKİ, M. Z. (2009). **ReligiousAgendasTowardsSustainable Development: An IslamicPerspective**. MalaysianJournal of ScienceandTechnologyStudies, 22-39.
- MİDTTUN A., GAUTESEN K. **Batı Avrupa'daki KSS Politik Ekonomisi**. [(15 Şubat 2018'de girildi)];Çevrimiçi olarak erişilebilir  
:http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/14720700610689496 .
- MİSHRA, R. (2000), **Küreselleşme ve sosyal devlet**, Macmillan.
- MUHAMMAD AbuZahrah, **Usul a/-Fıqh** (Damascus: Dar al-Fıkr al-'Arabi, 1957), p.355.
- NAKVİ, N. H. (1985). **Ekonomi ve Ahlak**. İstanbul: İnsan Yayınları.
- NİENHAUS, V. (2013). **MethodandSubstance of IslamicEconomics: MovingWhere?** IslamicEconomics, 169-202. Vol. 26 No. 1, pp: 175-208 (2013 A.D./1434 A.H.) DOI: 10.4197 / Islec. 26-1.1  
[https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/153876\\_IEI-VOL-26-1-09E-Volker.pdf](https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/153876_IEI-VOL-26-1-09E-Volker.pdf)
- NURSİ, B. S. (1960). **Mesnevi-i Nuriye**. İstanbul: Envar Neşriyat.
- NURSİ, B. S. (1960). **Sözler**. İstanbul: EnvarNeşraiyaat.
- NURSİ, B. S. (1993). **Münazarat**. İstanbul: Envar Neşriyat.
- ÖDEMİŞ, H. (2012). **İşi Ehline Vermek**. 06 18, 2019 tarihinde risale haber: <https://www.risalehaber.com/isi-ehline-vermek-13822yy.htm> adresinden alındı
- PIKETTY, T., (2014), **Yirmi Birinci Yüzyıl Başkenti**, Harvard Üniversitesi Yayınları.
- POPOVA Y., KOZHEVNİKOVA M. **İGE ve Kıta Sosyal Modellerinde İGE ve Bütçe Yeniden Dağıtımının karşılıklı bağımlılığı**. [(15 Şubat 2018'de girildi)];Çevrimiçi olarak erişilebilir  
:http://www.ecoman.ktu.lt/index.php/Ekv/article/viewFile/4220/3038 .
- RİİS, O. (1989). **The Role of Religion in Legitimatingthe Modern Structuration of Society**. ActaSociologia, 137153. 32(2):137-153.

- SHİTTU, A. B. (2014). **The Qur'anic World view : A** springboardfor cultural reform. *Intellectual Discourse*, 239-242.
- SPİCKER, Paul, (2007), **An introduction to Social Policy**, Social Policy, <http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/index.htm>
- ŞİRVAN, İ. (1997). **Risale-i Nur'da "İktisat" Bir Giriş Denemesi.** Köprü Dergisi, 57. Sayı.
- TABAĞOĞLU, A. (1988). **İslam ve Ekonomik Hayat.** Ankara: Diyanet Yayınları.
- TALAS C. **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi.** Ankara: Bilgi Yayınevi; 1992
- TALEGANİ, M. (1989). **İslam ve Mülkiyet.** İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- WİLBER, C. K. (1974). **The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism.** *American Journal of Economics & Sociology*, July 1., 249-258.
- ZAMAN, A. (2012). **Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions.** *Islamic Econ*, n., Vol. 25 No. 1, 143-166.